TARİH Konuşuyor

CİLT : 7
SAYI : 41
HAZİRAN 967
125 KURUŞ

Doğu'dan Tipler

Memleket içindeki
Bankacılık hizmetleriniz
kadar
MEMLEKET DIŞI
BANKA İŞLERİNİZ
için de
TÜRK TİCARET BANKASI
EMRİNİZDEDİR

TÜRK TİCARET BANKASI

KÜLTÜR YAYIN 9

TARİH — 253

Reklâmcılık:

PARANIZIN EMNİYETİ
APARTMAN DAİRELERİ
VE
PARA İKRAMİYELERİ

%6,5 kadar faiz

TÜRKİYE EMLÂK KREDİ BANKASI

TARİH — 254

(Basın: 10645 —A— 20139)

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 7 SAYI : 41 HAZİRAN : 1967 FİATI : 125 KRŞ.

Sahibi, Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 10

Murabere ve para gönderme adresi
Posta Kutusu 67
İSTANBUL

ABONE ŞARTLARI
Yıllık 12 lira. Dış Ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Halk Basımevinde dizilip basılmıştır.

Klişeler Akın Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

Aboneler için her yıl maliyetine, pantazot elld kapakları verilmektedir.

Büyük Adam

ESKİLERİN tâbiri ile vecizeler, yenilerin benimsediği deyimle "süzme sözler" içinde, değer taşıyan varlıklara sahip kişilerin unutmamaları faydalı şöyle bir gerçek var: "Büyük Adam, iktidarda iken değil, sukut ve ölümün hafızalardan silemediği kişidir."

Batı'daki kıymet ölçüsü'nün bizimkinden farkı buradadır...

Son aylarda Avrupa, İkinci Dünya Savaşından sonra yetiştirdiği değerlerinden birisini, Konrad Adenauer'i kaybetti. Mağlûp, harap ve üzerinde dünyanın kin ve nefretini, toplayarak düşmanlarının sadece kaybolmuş insafının emâneti olan vatanını, on yılda, hasımlarının dostluğunu aradığı ülke haline getirme himmetine sahip eski Alman Başbakanının son yılları, bizlerin hiç alışamadığı "bir başka büyüklük" taşır. Ölümünden dokuz gün önce, belki de son sözlerini söylemekte olduğunun şuur blânçosu içinde şöyle demiş: "— Benim için mukayeseye esas olan Almanya, 1944 sonunun felâkete uğramış vatanı değildir. Ben, milletimin tarihinde şan ve kudretin zirvesi hangi devirde ise, onun hasretini duydum. Yapılabilmiş olanların en güzel ve yücesini benimsemek, ihtiras manasına gelmez. Bu kaybedilmişi özlemek, vatan muhabbetinin kifâyetini anlatır."

Hiç kimse çıkıp Adenauer'e bağırmamış :

"— Sen, Bismark Almanyasını, Hitler megalomanisini mi arıyorsun? Seni kapanan devirlerin gizli hastası seni... Demek yıllarca dünyayı kandırdın. Sahtekâr mısın Sen?" dememiş.

Bizim de bu topraklarda büyük bir imparatorluğumuz vardı. Övündüğümüz mazi eserleri, bu devirlerden kalma... Yaşadıkları zaman içinde kudretlerin değişmez hâkimi gibi hükmetmiş kişilerden adları hatırlananlarla, yüzyılların çökertemediği bu eserlerin sahipleri arasında sımsıkı bağlar var. ZAMAN denilen hafızalar cellâdı, yeni nesillerin şurunda izi kalabilmişler için nasıl kıstaslar bulmuş, onları nasıl ezip eritememiş, BUGÜNÜN BÜYÜKLERİ şöyle bir düşünseler, ümitsizlikten korkmazlardı...

Ve, şu hakikat, yollarını aydınlatırdı: Unutulmamış olanlar, milletlerine, erebilecekleri en güzel gayeleri hayâlsiz, fakat kısıntısız anlatabilmiş olanlardır: Bu izahın başlangıcı miskinliği kovmak, son noktası da tehlikeli hayâllerin sınırına dayanmakla hudutlu...

Almanlar, 1945 de işgal kuvvetleri çekilirken, Adenauer'ı serseri bir kurşundan koruyan ağacın yerine, dinlerinin siyânet meleğinin heykelini dikmişler: Aslında ise bu koruyucu heykel, Cermenliğin tarih devirleri içinde erişebildiği en üst seviyenin hasretini canlandırıyor...

Bir de bize bakın: o devirler kapamış, devirler açmış tarihimizin haşmetini, değil hasret halinde gönüllere emânet, anlatabilmek bile ne cesaret!... — K u t a y

Ünvan imtiyazlarının kaldırılması yolunda tedbir ve 33 yıl sonrası

SOYADI KANUNU

YAZAN : CEMAL KUTAY

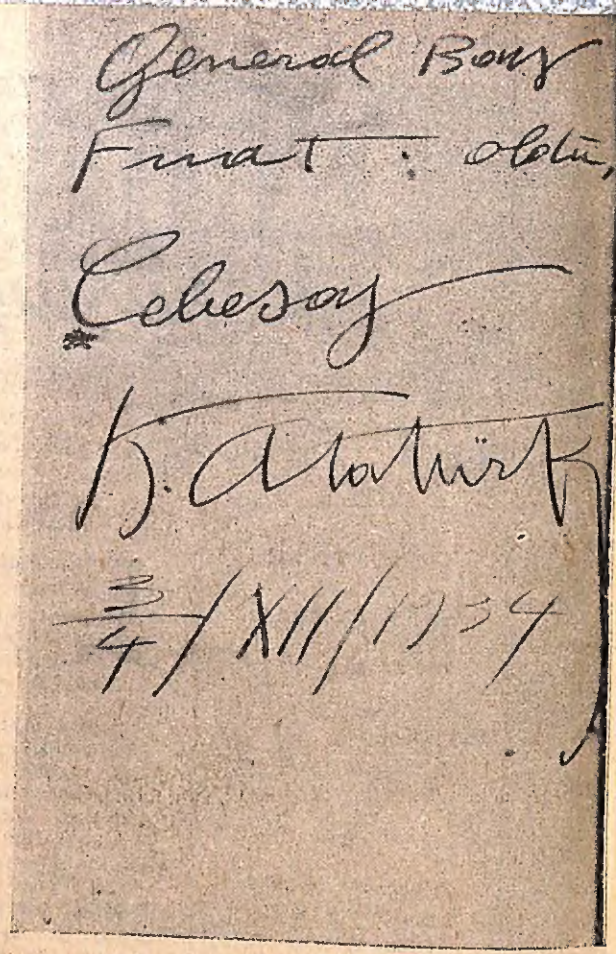

Gazi Mustafa Kemal, kendisine ATATÜRK soyadını veren kanunun kabulünden sonra, yakın arkadaşlarına soyadları seçti: Bunları, dostlarının ailevî ve şahsî özelliklerini düşünerek verdi. Çoğunda, zamanların doğruluğunu isbat belgeleri var. Yukarıdaki klişede, el yazısıyla, çok yakın gençlik, mücadele ve fikir arkadaşı Ali Fuad Paşaya verdiği soyadına ait not'u var: GENERAL BAY FUAD OLDU CEBESOY diyor. Tarih, üç aralık 1934 ü, 4 aralık 1934 e bağlıyan gece.. Kendisine Büyük Millet Meclisi, bu tarihten bir hafta önce ATATÜRK soyadını vermişti.

Rahmetli Kâzım Karabekir anlatmıştı :

"— Erzurum kongresinden sonra idi. Hey'et-i Temsiliye Sivas'a gidiş hazırlığındaydı. Yollar pek emin değildi. Onbeşinci Kolordu karargâhından seçkin bir muhafız kuvvetini, Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey ve arkadaşlarının selâmetle Sivas'a gidebilmeleri için ayırmalarını alâkalılara emretmiştim. Mustafa Kemal Paşanın yâveri Cevad Abbas Bey de mevzu ile meşgul oluyordu. Onbeşinci Kolordu Kumandanlığı makam odasında sohbet ettiğimiz sırada, hey'ete refakat edecek zabit ve efradın listesini getirdiler. İçlerinde, ikisi zabit olarak dokuz MEHMED isminin alt alta gelmesi tesadüfü ile, gayrı ihtiyârî güldüm ve **DOKUZ MEHMED**'i alt alta getiren listeyi Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beye gösterdim. Bu pek kolay rastlanmıyan isim birliği, şöyle bir sohbete vesile oldu: Bilhassa Ordu hizmetleri gibi, adların şahsiyetlerden ayrılması zarurî mevzularda sadece isimlerle şahsiyetleri tefrik etmek zor oluyordu. Rauf Bey dedi ki :

"— Zannediyorum askerlikte, isimleri hemen tâkiben doğum yerlerini de söylemek, bu benzerliklerden doğacak yanlışları önlemek için olsa gerek..."

Orada olanlardan vali Mazhar Müfid Bey, Anadolu aile neseblerinin zâdeliklere dayandığını ve her ailenin kütüğünde, yetişmiş kişiler arasında en tanınmış olanlarının şöhretine izafeten yâdedildiklerini, doğum yerine bunların kullanılmasının daha muvafık olacağını söyledi. Ben, cedlerimin Horasan'dan geliş sırasında taşıdığı KARABEKİR adını, öz adım olan KÂZIM'ı hemen takiben kullanıyordum. Hatta, ikisinden birisini kullanmak icab ettiği zamanlarda, Kâzım'ın sadece baş harfi olan (K) nın önüne bir nokta koyarak, KARABEKİR'i tercih ediyordum. Babam Mehmed Emin Paşada, ailemizin tafsilâtlı şeceresi vardı. Hepimiz de, biraz araştırırsak, bir aile adı bulunduğunu söyledim. Mustafa Kemal Paşa da aynı fikirde idi. Hatta dedi ki : **"— Bugün Arabistandaki başlıca ailelerin aslında,**

buralardan oralara yerleşirken, beraberlerindeki aile adlarının Arapça karşılıklarını bulduklarını hayretle gördüm. Suriye'nin tanınmış ailelerinden Azm Zâdeler Konyalıdır. KEMİKOĞULLARI diye anılırlarmış. Şama yerleşince, KEMİK'in Arapça karşılığı olan AZM'ı almışlar, El-Azm olmuşlar... Yine, Aseli'ler de öyle... Malum ki, asel, Türkçe BAL demek... Bunlar da Manisa'da BALCI OĞULLARI demekle tanınırlarmış. Devlet hizmet icabı Suriye'ye gelmişler, burada yerleşmişler, BAL'ın Arapçası olan ASEL'i almışlar, bir de Arapça edat-ı târif olan EL'i ekliyerek El-Aselî oluvermişler..."

Sohbetimiz, Türkçülük cereyanlarını takip eden günlerde, Türk Ocaklarının, her ailenin, bir Türk Büyüğüne izafetle "ikinci isim" alması hareketine intikal etti. O buhran günlerinde, bizleri, Türklük ve Milliyetçiliğimiz namına en ufak hadiseler heyecanlandırıyor ve müsaid zamanlar içinde bunları neden düşünmediğimiz sualiyle kendi kendimizi tenkid ediyorduk. Nitekim, DOKUZ MEHMED adının aynı listede, tesadüfle alt alta yer alması, ferdlerde ve ailede kişiliklerimizin adlarımızda da belli olması ihtiyacının konuşulmasına vesile oluvermişti."

ON BEŞ YIL SONRA...

DOKUZ MEHMED adının hatırlattığı bu ihtiyaç, 1919 dan on beş yıl sonra, 1934 de, genç Cumhuriyetin hallet-me lüzumunu duyduğu mevzu olarak ele alınmış ve hükümetin hazırladığı kanun lâyihası, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 21 Haziran 1934 tarihli toplantısında SOYADI KANUNU adı ile kabul edilmişti. Resmî gazetede ilânından altı ay sonra yürürlüğe girecek olan kanunun ana hükmüne göre, her Türk Vatandaşı, öz adından başka bir de SOYADI kullanmıya mecbur oluyordu.

Kanunu, Dahiliye Vekâleti hazırlamıştı. Öztürkçe tâbirlerin kullanılmasıyla adı İÇİŞLERİ BAKANLIĞI olan bu makamda Şükrü Kaya Bey vardı. KAYA öz Türk tâbirini, ŞÜKRÜ'ye ilâveten kendisi, çok eski Türk Ocakcılarından olarak, yetişme çağında almış, benimsemişti. Lâyihayı Mecliste, hemen hemen umumî tasvib görecek kudrette izah etti. Teklif üzerinde konuşan milletvekilleri arasında dilciler, tarihçiler, kültürcüler, teklifin kabulü ile tatbiki arasındaki altı aylık zaman içinde, her Türk aile reisine, çok önemli bir vazife düştüğünü hatırlattılar: Her Türk ailesinin kütüğünde, muhakkak ki, kök'ü anlatan ve ailenin varlığını devam ettirmede temel olabilmiş kişilerin şahsiyetini belirten isim olması tabiî idi. Aile reisleri bunları arıyacaklar, araştıracaklar, bulup çıkaracaklardı.

Teklifin kanun mahiyetinde Büyük Millet Meclisine arzından iki yıl önce, Cumhuriyet Halk Fırkası büyük kurultayı toplanmıştı. Ülkenin dört bir yanından gelen delegelerin isimlerini Gazi Mustafa Kemal tetkik ederken, **zade, ağa, molla, çelebi, hacı, hoca, efendi, bey, paşa** tâbirlerinin, asıl isimleri hemen hemen unutturduğu dikkatini çekmişti. Çankaya'daki, hadiselerin tedbirlerine asıl ilham kaynağı olan gece sohbetlerinden birisinde, bu mevzua temas ve revâçta olan unvanların tesiriyle asıl aile adlarının unutulduğunu, çoğu meslek ve o kişilerin şahsî temâyülerini anlatan unvanların kaldırılması halinde kökleri unutulma yolundaki aile şecerelerinin, tarihî kaynaklarını arıyarak asıl adları bulabileceğini söylemişti. Sofrada olanlardan bazılarına bu mevzuda sualler sormuş, ertesi akşam, davet ettiği Veled Çelebi İzbudak, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ağaoğlu Ahmed, Besim Atalay, Şemsettin Günaltay, Yusuf Ziya Özer, İbrahim Necmi Dilmen, Ruşen Eşref Ünaydın, Hasan Cemil Çambel Beylere, Türk Dil ve Türk Tarih Kurumlarının bu konuda halka nasıl faydalı olabileceklerini sormuştu. Veled Çelebi İzbudak ve Besim Atalay Beylerin, TÜRK ADLARI üzerindeki etüdleri incelenmiş, bunların çoğaltılarak nüfus dairelerine gönderilmesi kararlaşmıştı. Böylelikle, her Türk vatandaşının öz adı ile beraber bir de SOYADI alması için devlete düşen vazife tamamlanmış olacaktı.

GAZİ MUSTAFA KEMAL'E ATATÜRK SOYADININ VERİLMESİ

Kanun 21 Haziran 1934 de kabul edilmiş, tatbik mevkiine konulması için altı aylık zaman şartı konulmuştu. Ara-

ya yaz ayları giriyordu. Meclis tatil olmuş, o devrin hususiyetleri içinde Ankara hemen hemen boşalmış ve daha çok merkeziyetçi hükümet otoritesinin telkin ve takibi ile müsbet neticelere erişebilen bu ve benzerleri "inkılâb kanunları" ndan sayılan SOYADI KANUNU da, asıl muhatabı olan ferdlerin alâkasına terkedilivermişti!..

Büyük Millet Meclisi, 1 kasım 1934 de yeni sene çalışmaları toplantılarına başlamış ve Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal, Meclisi açış nutkunda, yapılmış ve yapılacak işlerden bahsederken Soyadı kanununa da değinmiş, yürürlük süresine kısa zaman kalmış kanunun dikkat ve duyganlıkla tatbikinin önemle gözönünde tutulmasını istemişti. Bu, hem halkı, hem de hükümeti ikazdı : Çünkü muhtevâsına göre kanunun asıl tatbikatçısı hükümet olacaktı...

Hükümet, Gazi Mustafa Kemal'e, tarih gerçeklerini olduğu kadar ve milletin şuur ve sevgisini de bir tek kelime içinde ifade edecek SOYADI'nın ne olabileceği bahsinde, millî kahramana yakın olanların telkin ve tavsiyesi ile ATATÜRK tâbirini benimsedi: Türklerin Atası.., Bu, yirminci yüzyılda, vatanın istiklâl ve haysiyeti için Mustafa Kemal kadar himmetin sahibi fâniye, vefâ ve kadirbilirlik duygusu mevcud bir neslin huzurla verebileceği unvan idi. Gazi Mustafa Kemal için, bir Soyadı seçilmesi mevzuunda, ATATÜRK, öylesine milletin takdir ve benimsemesine mazhar olmuştu ki, başka benzer işlerde, buluş ve telkin şerefini pay edemiyenler bile, milletin müşterek hissini tam olarak ifadeliyen teklifin sahibi olmak veya hissedar bulunmak iddiasına kapılmadılar... HÜKÜMET TEKLİFİ olarak Millet Meclisine gelen kanun projesi, Soyadı Kanununun kabulünden beş ay üç gün sonra, 24 kasım 1934 de, Türkiye Büyük Millet Meclisinin coşkun tezahürleri arasında, oy birliği ile kabul edildi. Bu sonuç, vatan ve milletinin maruz kaldığı çetin buhran içinde, O'nların haysiyet ve hayat haklarına imân etmiş, inancı için de insanların yüklenebileceklerini tereddütsüz omuzlarına almış bir yurtseverin hayatında mazhar olacağı şereflerin yücelerinden olarak tecelli ediyordu. Karar, sadece yurt içinde değil, bütün dünyada geniş akisler yaptı. Şahsî prestijlerini olduğu kadar, tatbik ettikleri siyasetleri de, Türk Millî Kurtuluş destanıyla yıktığı düşmanları bile: **"— Bu, Onun hakkı idi..."** demişlerdir. Nitekim ölümünde yabancı basın manşetlerini **ÇAĞ TÜRKLÜĞÜNÜN BABASI ÖLDÜ** cümleleriyle terkiblediler. Atatürk, kısa bir zaman "Kemâl Atatürk" olarak iki ismi beraber kullandı, daha sonra sadece K. ATATÜRK şeklini tercih etti: Ölünceye kadar... Vasiyetini bile böyle imzalamıştır.

ÇANKAYA'DAKİ SOYADI VERİLİŞLERİ

Atatürk, Büyük Millet Meclisinin kendisine verdiği ATATÜRK soyadının kanunlaşmasını takip eden günlerde, yakın arkadaşlarına, uygun gördüğü soyadlarını verdi. Bunların çoğu, ya bu dostların şahsî mizâçlarına, ya şöhretlerini temin eden tarihî hadiselere, ya da Atatürk'ün kendilerinde gördüğü meziyet ve hususiyetleri belirten öz Türkçe ve soyadı olabilecek güzel deyimleri temsil ediyordu. Bu tevcihlerden bazıları Ajans, Radyo ve gazetelerle halka duyuruldu. Bazılarında ise, alâkalıya, Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile bildirildi.

Atatürk, işgal ettikleri makamlar ve şahsiyetleri, böylesine uygun soyadı vermiye müsait olan yakın arkadaşlarına, özelliklerini bildikleri dostları ve maiyetlerine, iş arkadaşlarına, münasip gördükleri soyadlarını vermelerini de söyledi. Böylelikle, aynı müessesede vazifeliler arasında, bağlı kaldıkları kurumun ismi üzerine ek'ler yapılarak verilmiş soyadları çıktı. Mümkün olup bunlar, çoğu hayatta olmıyan sahiplerinin ifa ettikleri memleket hizmetleri ve temsil ettikleri hususiyetler anlatılarak bir cild yapılmış olsa, inanalım ki, sadece aile biyoğrafileri değil, son elli yılın en dikkatdeğer ansiklopedilerinden birisi de meydana gelmiş olurdu. Ne yazık ki, Atatürk'ün başta olarak, o günün ön plândaki şahsiyetlerinin kendi takdir ölçüleri içinde soyadı verdiği kimseler, bir sonraki nesillerine, bunları anlatmadan gözlerini kapadılar: Çünkü Mustafa Kemal, soyadı kanununun

kabulünden dört yıl sonra ölecek ve eyyam duyguları vefanın üzerine taht kuracaktı. Böylesine atmosfer içinde de kadirşinâslık gösterebilecek babayiğitler, politika sahnelerinin zaten tahammül edemediği aşırı safiyet damgasıydı...

BİR İKİNCİ KANUN!..

Nüfus daireleri, kanunun tatbik mevkiine girmesi ile, aile reisleriyle dolup taşmıya başlamıştı: Soyadı almamış olanlar sadece cezaya maruz kalmıyorlar, hiç bir resmî işleri de görülemiyordu.

Hazin gerçektir amma, nâdir istisnalarla çoğu aileler, kendi öz köklerini bulabilmek imkânı da verecek olan fırsat tan, şecereleri için faydalanamadılar, daha doğrusu böylesine hassasiyet göstermek zahmetine katlanmadılar: Bir zaman geldi ki, nüfus memurları, önlerinde ki listeye bakarak rastgele isimleri sicillere işleyiverdiler... Aynı nüfus çevresi içinde benzer iki aynı soyadının bulunamıyacağı kaydı ile de, aynı harfle başlıyan soyadları, bu hassasiyeti göstermemiş ailelerin alfabetik tasnifi gibi garabetlere yol açtı!..

Fakat öte taraftan bir başka boşluk da ortaya çıkıverdi: Anadolu'nun an'anelerine bağlı, aile unvanını ZADE olarak ifadeliyen eşrâf sınıfı, soyadı olarak "zâde" liği muhafaza etmek istediler. Bu, kanundan beklenen gayeye aykırı sayıldı. Oysaki hiç de böyle değildi. Pekalâ muhafaza edilebilirdi. Nitekim, ZADE'liğin kanun yoluyla kapanmasından sonra, bu Zâde'ler OĞLU'nu tercih ettiler: Muhsinzâde'ler Muhsinoğulları, Yasîn Zade'ler Yasînoğulları gibi...

ZÂDE'liklerin devamı tercihi karşısında, hükümet, lakab ve unvanları kaldıran kanunu ACELE meclise sevketti: 26 kasım 1934 de kabul edilerek, 2590 sayılı kanun halinde yürürlüğe giren bu devlet tedbiri, ülkede, lakab ve unvanları toptan ve tümden kaldırıyordu. Birinci madde aynen şudur :

"— Ağa, Hacı, Hafız, Hoca, Molla, Efendi, Bey, Beyefendi, Paşa, Hanım, Hanımefendi, Hazretleri gibi lâkab ve unvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın vatandaşlar kanun karşısında ve resmî belgelerde yalnız adlarıyla anılırlar."

Aradan otuz üç yıl geçti... Neticeler ne oldu ?

Geçenlerde, bir dostumun yazıhanesinde orta yaşlı bir zatı takdim ettiler. Ufak tefek bir zattı: Adı, SABUTAY ALPER idi. Gözümün önünde, Avrupayı kasıp kavuran Cengiz Hanın o yiğit başbuğu Sabutay Noyan'la, ALP'lerin ER'i olan Atillânın Başbuğları geldi. Sonra öğrendim ki, bizim bu SABUTAY ALPER'in asıl adı Sabatay Alber imiş!.. Bir Musevî vatandaş adı!.. Bizim Soyadı kanunu sayesinde, ırk, din, milliyyet değiştirmiş, tarihî iki şahsiyetin vârisi olmuş!.. ÖZTÜRK soyadını, daha çok, azınlıklara mensup, Ermeni, Rum, Musevî vatandaşlarımız kullanıyorlarmış : Amma sırası ve fırsatı gelince görürsünüz ki, bu şeklî değişme içinde hepsi, asılları neyse onun içindedirler: Aslını kaybeden de sadece bizler!..

Ve, devletin resmî radyosuna bakın: BEY, BEYEFENDİ tâbirleri her seslenişin içinde, kanunun hükmünü hiçe sayan pervasızlık olarak kulaklarınızda çınlar, durur: Amma ilericilik, devrimcilik vesairenin söylenmesi birer imtiyaz kalkanı oluverince, bu BEY ve BEYEFENDİLER, ecdad adlarına değil, tarihe tasarruf iddiasındadırlar...

"Din-ü devlet,,e ihanetinin elli birinci yıldönümünde

ŞERİF HÜSEYİN ve HİCAZ İSYANI

Yazan : Feridun KANDEMİR

Birinci Dünya Harbine girerek Cihad-ı Mukaddes ilân edişimiz üzerine Mekke Emiri Şerif Hüseyin Paşa, derhal harekete geçip, Hicaz vali ve kumandanı Vehip Beyle anlaşarak, Babıâli'ye çektiği uzun bir telgrafla, bu cihada fiilen iştiraka hazır olduğunu bildirmiş, ve ayrıca üçüncü oğlu Faysal Beyi İstanbul'a göndererek, Padişah ve Halife Sultan Reşat'la, hükümete sadakat ve ubudiyeti hususlarında teminat verdirmek suretiyle, bu kararını şahsen de arzettirmişti. Necl-i Necib-i Peygamberînin bu suretle Cihad-ı Mukaddese can ve gönülden katılması herkesi son derece sevindirmiş ve kendisine hükümetçe yazılan cevapta **"bu davranışlariyle cedd-i alâlarının ruh-u mübareklerini şad ettikleri ve bunun ruhaniyet-i Peygamberinin yardımına delil olacağı"** bildirilmişti. Faysal Bey, İstanbuldan sonra, Çanakkaleye giderek, orada henüz başlamış olan şiddetli muharebeleri görmüş ve temas ettiği kumandanlara da babasının, gerek kendisinin ve dolayısiyle bütün Arapların bu harpte kanlarını son damlasına kadar akıtarak Türk kardeşleriyle beraber olacaklarına ahd-ı peyman etmiş oldukları hususunda teminat vererek, Suriye'ye dönmüştü.

Bu esnada, Mısır seferini yapmak üzere Dördüncü Ordu Kumandanlığına tayin edilerek Şam'a giden Bahriye Nazırı Cemal Paşa da, Cihad-ı Mukaddese ne suretle iştirak edeceği konusunda kendisiyle muhabereye başladığı Şerif Hüseyin Paşadan 27 Kasım 1915 tarihli telgrafında şu cevabı almıştı :

"Hakkımda ibraz buyurulan hissiyattan memnunum. Cihad-ı mukaddesde, Din-i Mübin-i Ahmedinin Hilâfet-i Muazzama-i İslâmiyeye azâmi hizmet ibraz edecek saha, benim için bir meydan-ı harptir. Kumandanlıkla müştereken yüksek makamlara çekilen telgrafnamelere, zuhur edecek harbde Orduyu Hümayunda bizzat bulunacağım. Bu sebeple umumi vaziyet bütün açıklığı ile belirir ve Mısır'ın harekât sahasında bulunmak lûzumu, Hicaz'ın ve hatta Asir'in müdafaa ve muhafazası maksadını ehemmiyetten düşürecek bir şekil alırsa, arzuları veçhile hareket edileceği şüphesizdir. Ancak halen birinci derecede ehemmiyeti haiz olan Haremeyn-i Muhteremeyn (Mekke ve Medine) ile Asir'in muhafaza ve müdafaası noktai nazarından burada bizzat ihtiyatlı bu-

Osmanlı İmparatorluğunun önce âyan âzası ve muteber şahsiyeti, daha sonra devlet ve dinine âsi Lavrens'in uydusu Emir Abdullah,. Şerif Hüseyin'in ikinci oğlu idi ve Hicaz isyanının plânını Lavrens ve Didis ile beraber hazırladı. Ürdün kralı iken Cami-ül Ömer'in merdivenlerinde bir Filistin milliyetçisinin hançer darbeleri altında can verdi.

lunmak lâzım geldiğine göre, mahdumlarımdan Abdullah Beyi dün Şarktan hareket ettirdiğim gibi, önümüzdeki pazartesi günü Medineyi Münevvereye gidecek olan kumandan beyefendinin maiyetlerinde o cihetle de bulunmak üzere, büyük mahdumum Ali Beyi de mücahitlerle beraber göndereceğim."

İHANETİN İLK BELİRTİLERİ

Şerif Hüseyin Paşa, bu suretle kendisi Hicaz'da kalmış ve mücahitlerini büyük oğlunun kumandasında Medineye gönderip, ordu kumandanı Cemal Paşanın emrine vermiş oluyordu. Bunun üzerine, Cemal Paşa da mücahitler kumandanı Ali Beye şu telgrafı çekti :

"Cihad-ı Mukaddese iştirak etmek üzere mücahidin-i Arap ile beraber Medineyi Münevvereye muvasalatlarından dolayı zat-ı âlinize arzı hoşâmedi ederim. Zat-ı âlinizin ve maiyetinizdeki mücahitlerin doğrudan doğruya ordu karargâhı refakatinde bulunmaları iftihar-ı badi olacaktır. Rükûbu âlileri için tren-i mahsus hazırlattırılmıştır. Müsteinen billah-i taalâ (Allahın yardımiyle) ileri harekât başlamıştır. Bu sebeple, ordu karargâhına iltihak etmek üzere Der'a tarikiyle, Kudüs-ü Şerif'e hareket buyurulmasını rica ve teşrifinize intizar ederim."

Ali Bey, Cemal Paşaya verdiği cevapta **"babasının, Hicazın yabancı taarruzlardan muhafaza ve müdafaası işini hükümete karşı taahhüt ettiğinden, kendisinin de Hicaz kıyılarını göz altında bulundurup, müdafaasını hazırlamak için Medineye geldiğini, ve esasen Hicazlı Arapların - yani mücahitlerin - soğuk iklimlere alışık olmamaları sebebiyle, oralarda iş göremiyeceklerinden, hiç olmazsa doğup büyüyerek alışık oldukları kendi bölgelerinin müdafaasiyle cihada iştirak ettirilmelerinin uygun olacağını, eğer kendi şahsının Dördüncü Ordu karargâhında mutlaka bulunması zaruri ise, yerine münasip başka birinin gönderilmesi için babasından sorup, alacağı cevaba göre hareket edebileceğini"** bildiriyordu.

Bu esnada, İstanbul'dan dönen Faysal Bey de, Kudüs'de Cemal Paşa ile buluşmuştu. Bu buluşmada, Faysal Bey kendisinin ve bütün ailesinin Hilâfet ve Saltanat makamı etrafında kanlarını dökmeğe hazır bulunduğuna tekrar ahd ve peyman ettikten sonra, buradan Hicaz'a gider gitmez nihayet bir buçuk iki ay içinde ve Mısır seferine katılmak üzere bir mücahitler kuvvetiyle buraya döneceğini temin etmiş ve ayrıca babasının da, hemen bu günlerde Afrikaya, kabileleri İngiltere aleyhine isyana tahrik için becerikli adamlar göndermek üzere olduğunu, yalnız mücahitlere dağıtılmak üzere kendilerine vaadedilen silâhların bir an evvel Medineye gönderilmesini rica etmiş ve bu konudaki görüşmelerden sonra, Medineye gitmek için izin istemiştir.

BİLE BİLE LÂDES

Cemal Paşa hatıratında der ki :

"Faysal Beyin Medineye gitmek üzere benden izin istemesinin, benim elimden kaçıp kurtulmak maksadından olduğunu derhal hissetmiş olmakla beraber, mademki bir kere Şerif Hüseyin ve evlâtları tarafından aldatılmağa başlamıştım, bu aldanmakda nihayete kadar devam etmeyi tercih ediyordum. Bir müddet düşündükten sonra "pekâlâ size izin veriyorum, gidiniz. Mekkeden gelecek mücahitleri benim adıma Medinede karşılayıp buraya getiriniz." **dedim. Faysal Beyin sevincinden gözleri parlamışdı. Ve benim elimden kurtulduğundan dolayı sevincini gizlemiyecek kadar da heyecanlanmışdı."**

Faysal Bey, işte böyle, hatta Cemal Paşa tarafından istasyonda bizzat uğurlanarak Medineye gitti ve Medinede ağabeyi Ali Beyle buluştu.

Fakat Faysal Bey böyle giderken, her bakımdan durumu son derece nazikleşen Medineye de - sonraları Atatürk'ün **"sağlığında adını tarihe altın harflerle yazdıran kahraman"** diyeceği - Fahrettin Paşa, geniş yetki ile kumandan olarak gönderilmişti. Fahrettin P a ş a (Türkkan), 16 Mayıs 1916 da Medineye varmıştı. Derhal Ali ve Faysal Beylerle temas ederek, durumu dostça idareye çalışdığı sırada, mayısın 20 inci günü, makine başına davet ettiği ordu kumandanı Cemal Paşaya bakınız ne diyordu :

"Buraya geleli Şerif Ali ve Faysal Beylerle gayet samimi münasebetlerde

bulunuyordum. İki gün evvel beni mücahitlerin ordugâhına davet ettiler. Birlikte yemek yedik. Mücahitler Bedevi oyunları oynadılar ve Süveyş kanalı boyunda İngilizlerle nasıl döğüşeceklerine dair kasideler söylediler. Dün gece de Ali ve Faysal Beylerin konaklarında misafirdim. Bir haftaya kadar mücahitlerin ilk kafilesi, trenle yola çıkarılacaktı. Bu sabah gayet garip bir değişiklik karşısında kaldım. Ali Beyin adamlarından biri, bana üç mektup getirdi. Mektubun biri bana, biri Şerif Hüseyin tarafından size, üçüncüsü de yine onun tarafından sadaret makamına yazılmış birer şifre idi. Ali Bey, bana olan mektubunda : "Pederimden aldığım mektup gereğince, mücahitlerin Filistin'e sevkleri gecikmiştir. Bu sebeple burada boşuna vakit geçirmektense, mücahitlerle beraber Mekke'ye dönmeye karar verdim. Zatıâlilerine veda etmeden hareket ettiğime çok müteessifim; kusurumu affedin." **diyordu.**

Derhal mücahitlerin ordugâhına bir keşif kolu gönderdim. Ordugâhda kimse yoktu. Hükümete sadık şeyhlerin verdikleri bilgiye göre Ali Bey, maiyetindeki kuvveti üç kısma ayırmış ve bunları çeşitli istikametlere göndermiştir. Bu akşam olmazsa yarın, demiryoluna tecavüz edilmesi ve Medine ile Suriye arasındaki gidiş - gelişin kesilmesini müteakip, Medine'ye taarruz etmeleri muhakkak imiş. Verdiğiniz talimat gereğince, hemen Medinedeki bütün kıtaların kumandasını üstüme aldım ve her ihtimale karşı müdafaa tedbirlerini de almağa başladım."

Şerif Hüseyin Paşa, Cemal Paşa ile sadarete yazmış olduğu şifrelerde ise, **"biri gayet iltifatlı, öteki pek sert ifadelerle muhabere eden iki devlet adamının hangisine itimad etmek lâzım geleceğini kesdiremediğinden, hükümetle her türlü bağını kesmeğe mecbur olduğunu"** bildiriyordu. İltifatlı dediği Cemal, sert dediği de Enver Paşa idi.

Fakat hepsi bahaneden başka bir şey değildi.

Şerif Hüseyin Paşa, sonraları yayınlanan vesikalardan da anlaşıldığına göre, daha 1915 başlarında isyana karar vermiş ve İngiltere hükümetine **"Mersin ve Adana'dan Musul'a çekilecek hattın güneyindeki kısımda oturan Araplar için, müstakil bir hükümet kurulmasına muvafakat edildiği takdirde, tabi olduğu büyük İslâm halifesine karşı isyan edeceğini"** bildirerek, bir müddet sonra bu konuda anlaşmaya da varmıştı.

İsyan, 26 haziran 1916 cumartesi sabahı "Mekke" kışlalarına ve hükümet konağına karşı âni ve şiddetli bir ateşle başlamış ve kışlalardaki askerlerin karşı koymalarile yer yer çarpışmalar halinde akşama ve daha ertesi günlere kadar tam bir ay devam etmişti. Şerif Hüseyin, ancak İngilizlerin fiilen yardımını temin ettikten sonra, Mekke gibi Taif ve Ciddeye de hakim olabilmiş, Medine ise, her şeye rağmen, kahramanca müdafaasını harbin sonuna, hatta mütarekeye rağmen devam ettirmiştir.

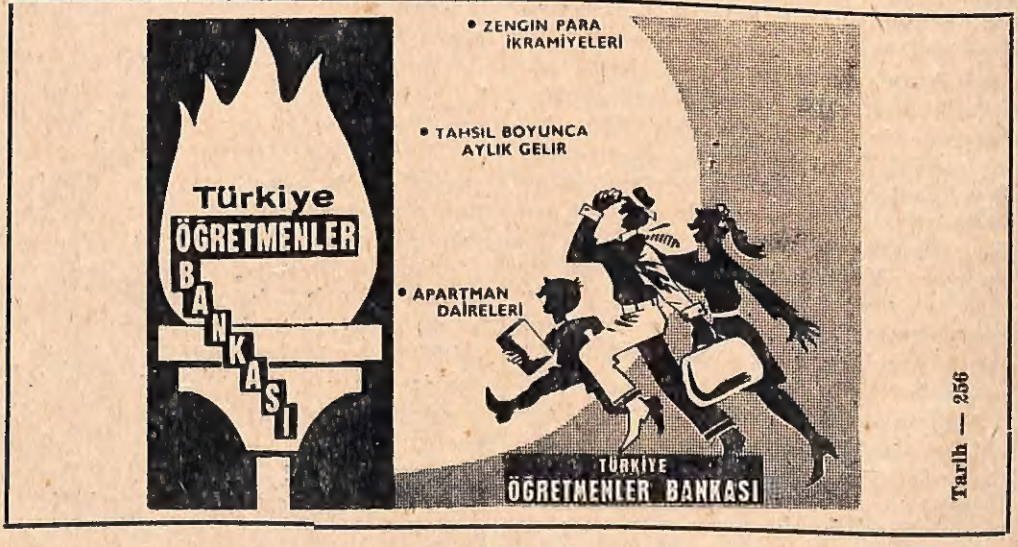

Birinci Dünya Harbinde dokuz cephede binbir mahrumiyet içinde çarpışan Osmanlı ordularımızın değerli kumandanlarından Medine muhafızı Ferik Fahrettin Paşa (rahmetli Türkkan) Hicaz isyanının buhranlı günlerinde çölde portatif çadırı önünde.

Fakat Şerif Hüseyin'in bütün Arapları isyana teşvik etmesine rağmen, Araplar ordumuz saflarından ayrılmamış oldukları gibi, Araplarla meskûn Irak, Filistin, Suriye ve Yemen gibi yerlerin hiç birinde de, her hangi bir isyan hareketi görülmemiştir. Ancak "Urban" denen, çok fakir, o nisbetde de cahil ve çapulcu olmakla tanınmış güney Suriye ve Hicaz Arapları, - o da istiklâl ve milliyet duygulariyle değil - daha ziyade İngiliz altınlarının cazibesine kapılarak, isyana katılmışlardı.

TARİH BOYUNCA DEĞİŞMİYEN URBAN

Hazreti Peygamber kâfirlerle muharebe ederken, bir "Urban" kalabalığının biraz uzakda, âtıl durduğunu görünce, haber göndererek, bunları hak yolundaki gazaya iştirake, sevap kazanmak üzere mücahitlere katılmağa davet etmiş. Urban reisi cevaben : **"Boşu boşuna nefislerini tehlikeye atmamak için muharebeye katılmak istemediklerini, muharebede yenilecek olan tarafın üzerine üşüşüp yağma etmek maksadiyle hangi tarafın yenileceğini beklediklerini"** bildirmiş.

O zamandan beri hiç bir tarafı değişmeyerek hep böyle kalan "Urban"a karşılık, aynı Arabistan yarımadasında, aynı çöllerde, aynı ırkdan, kılık kıyafetce de "Urban" dan farksız diğer yüz binlerce Arap vardır ki, harbin sonuna kadar bize kuvvetle bağlı ve sadık kalmakta devam etmişlerdi. Bunlar arasında meselâ "Vehhabiler" denen "İbn-i Suud" kabileleri, hatta Şerif Hüseyin'e karşı cephe alarak Türk ordusuna yardım etmişlerdir. Bu da gösteriyor ki, **"Hicaz isyanı"** da denen Şerif Hüseyin hareketi, milliyet ve ideal gibi şeylerle zerrece ilgisi olmayan müslümanlığa da yakışmayan bir ayaklanmadan ibarettir.

"Müslümanlığa da yakışmayan" derken, asıl İngilizlerle anlaşarak bu Urban'ı ayaklandırıp, Hicaz topraklariyle sair yerlerde birçok kanlar dökülmesine sebep olan Şerif Hüseyin'in, çok geçmeden hatta evlâd ve ahfadını da kurtaramadığı Allahın gazabı ile nasıl bir akibete uğradığını hatırlatmak istedim.

KAPAĞIMIZDAKİ KLİŞE

Son yüz yıl Osmanlı - İngiliz münasebetlerinde bazı isimler vardır ki, menfi olanları, körükörüne düşmanlığı temsil ederler : 1914 sonrasındaki Loyt Corc gibi, hatta, ölümünde bizim bazı kalem sahiplerinin babaları ölmüşcesine dövündükleri müseccel Türk düşmanı Çorçil gibi...

1918 Mondros mütarekesinden sonra, Anadoluda, son bir Türk kımıldanışını önlemek için vazifeliler arasında, bir Albay Ravlinson vardı ki, Loyt Corc'un sadece dış politikada değil, Türk düşmanlığında da sağ kolu olan Hariciye Nazırı Lord Gürzon'un kaimbiraderi idi. Erzuruma gelince, rahmetli Kâzım Karabekir, cesur bir ataklıkla adamı tevkif ediverdi: Nâzikâne bir tevkifti bu...

Birgün Karabekir'e, müstakil Ermenistan'dan bahsederken demişti ki:

"— Diyelim ki, Ermenileri sindirdiniz. Kürtler ne olacak?"

Karabekir, bilindiğinden ve tahmin edildiğinden çok tarih okumuş ve tarihi kavramış adamdı. Şu cevabı verdi :

"— Kürd yok, Türklüklerini bizim ihmallerimizle kaybederek, Fars tesiri altında kalmış Türkmenler var. Artık gözümüzü açacağız ve onlara asıl kaynaklarının ne olduğunu anlatacağız."

Aradan kaç yıl geçti? 1967 - 1918 = 49 yıl... Neredeyse yarım asır!.. Kâzım Karabekir'in dileği, el sürülmemiş ülkü halinde ortada durur...

DOĞU'da BİR AMERİKALI

Çeşidli sebebler, Amerika ile Türkiye arasındaki münasebetleri, bir birlerini daha iyi tanımak mecburiyetinin temasına itmektedir ve Amerikalılar bu vazifeyi, kendilerine hâs ölçüler içinde başarmıya çalışmaktadırlar.

1966 da, Time dergisinin yazarı, bizim Doğu illerini gezerken "Kürdleri de tanıdım!" diyor ve bizimkiler, yâni bizim kalem sahibleri bu târifin üzerinde durup açıklama yapmak ihtiyacını duymuyorlardı.

Zamanlardır elinizdeki derginin sahifelerini değerlendiren muhterem Nazmi Sevgen'in, her biri bir TEZ kıymetindeki yazılarını ibretle okuyorsunuzdur : Bu tetkikler, sadece mazinin seslenişi değildir: İstikbalde, bu vatanın bölünmez parçası olması şart Doğu illerimizdeki hakikatlerin bize tahmil ettiği vazifeleri ilmin ışığında ortaya koyan ikazlardır.

Ve, onların başlıca muhatabı da üniversitelerimiz, akademilerimiz, nefsini tarih ve bilim gerçeklerine vakfetmiş bilgi otoritelerimiz...

Onlarda ne bir ses var, ne bir nefes!..

Sayın Nazmi Sevgen'in safında başkaca dayanılacak otorite var mıdır, sanmıyoruz... Üstad, bu gerçeklere cömertçe vakfettiği hayatının kemâl mertebesindedir. O da, hepimiz gibi fânidir: Kafasındakiler ve arşivindekiler, kendisinden sonra ne olacaktır? Havanın bile eyyam çıkarları ile meşbû olduğu devrimizde, hangi babayiğit, ömrünü böylesine unuttırulmıya mahkûm hakikatlerin nisyân perdelerinden sıyrılmasına harcıyacaktır ?

1966 da, Doğu'da dolaşan ünlü Time dergisinin yazarı, kapağımızdaki klişeyi görünce sevinç narâsını basacaktır: "İşte Kürdler!.." diyecektir...

Ve, öte tarafta, üstad Nazmi Sevgen'in işitilmiyen feryadı :

"— Dur... Beni dinle.. Hakikati dinle..."

Hangi hakikatı üstad? Sen lûtfen Amerikalı muhabirden önce devletini idare edenlere gerçeği anlat...

İnşaallah gücün yeter!..

M ü ş a h i t

24 Haziran 1941

Cermen - Slav Boğuşmasının Perde Arkası

Yazan : M. Şevki YAZMAN

Hitler, Cermen - Slav boğuşmasının en kanlı devrelerinden birini açan Rusyaya karşı Almanya'nın harp ilânını Rayştak'ta dünyaya ilân ederken.

1941 senesi haziranın 24 üncü günü Hitler, Stalin Rusyasına saldırıya geçmişti. Aslında bu saldırı ne Rusya, ne Almanya ve hatta ne de Avrupa ve dünya devletleri için bir sürpriz değildi. Hesaplı, çok evvelden plânlanmış bilinen bir hareketti. Hatta 1939 senesi ağustosunda Hitler, Dışişleri Bakanı Ribbentrop'u Moskovaya gönderip İkinci Dünya Harbini patlatma hususunda Stalinle mutabık kaldıkları sırada bizzat Stalin, eninde sonunda Hitler'in Rusyaya saldıracağını biliyordu. Bunun nazariyesi, Hitler'in Göbels'in yardımıyla hazırladığı **"Savaşım"** adlı kitabında tafsilâtile anlatılıyordu. Hitler'e göre **"Avrupada üstün ırk olan Almanların çok daha geniş hayat sahalarına ihtiyacı vardı. Bu sahalar Avrupa'nın Batısında yoktu. Fransa ve İngiltere zaten dar sahalarda idiler. Bu hayat sahası Doğu'da Rusya'da vardı. Üstün ırk sıfatile oralara gitmek, Almanya'nın tabiî bir hakkı idi."**

Daha 1939 senesinin ağustos ayının 25 inci günü Hitler'le Stalin arasında bir Amerikalı yazarın çok güzel bir buluşla adlandırdığı **"Şeytan Paktı"** akdolunurken vazifeli olarak Almanya'da bulunuyordum. Hanover mevki kumandanının bu anlaşma şerefine verdiği resmi kabulde tanıştığım (aynı zamanda üniversite mezunu) bir Alman kurmay binbaşısı ile resmi kabulden sonra uzun bir sohbete daldığımız gazinoda meseleyi ortaya atmıştım:

"— Siz Führer'in kitabına göre Batı ile birleşerek Doğu'ya gidecektiniz. Şimdiki anlaşmaya göre Doğu ile birleşip Batıya saldırıyorsunuz. Bu nasıl olur?" demiştim. Genç binbaşı ufak bir tereddüt dahi göstermeden hemen şu cevabı vermişti :

"— Eninde sonunda biz Doğuya, yani Rusyaya saldıracağız. Ama ona saldırımız esnasında daima bize engel olarak çıkan Batıyı peşinen temizlemek zorundayız. Bundan dolayı da şimdi kutladığımız Moskova anlaşmasını akdettik."

Ben de gayrı ihtiyarî şu suali sordum:

"— Evvelâ Batıyı temizlemek, sonra Doğuya dönmek çok fazla olmaz mı?"

Genç binbaşı düşünmeden şu cevabı verdi :

"— Asla... Bugün Almanya'nın elinde bulundurduğu hava üstünlüğü (ki o vakit buna Almanlar çok güveniyorlardı) ve diğer teknik üstünlükler, değil şimdi ulaştığımız seksen milyon nüfuslu Almanya, otuz milyon nüfuslu Almanya ile dahi Rusyayı dize getirebiliriz ve kolaylıkla Moskovaya giderek istediğimizi elde edebiliriz."

İşte 1941 senesinde Fransa mağlûp olmuş, İngiltere bir işe yaramaz hale getirilmiş bulunurken Almanların Rusya hakkında düşündükleri bu ve buna benzer nazariyeler idi.

STALİN'İN KENDİ GÖRÜŞÜ İLE ANLAŞMAYI MÜDAFAASI

1941 senesi Haziranında Almanlar Rusyaya saldırdıkları vakit, iki sene evvelki anlaşmanın sebebini izah için 3 Temmuzda yaptığı bir radyo konuşmasında Stalin demişti ki :

"— Yoldaşlar, biz de sizin gibi Almanyanın eninde ve sonunda Rusyaya karşı bir saldırıya geçeceğini biliyor ve bekliyoruz. Ancak 1939 Ağustosunda yaptığımız anlaşma ile ordumuza bir buçuk senelik bir zaman kazandırdık ve bu müddet zarfında Kızılorduyu çok kuvvetlendirdik. Garp devletlerinin ve bilhassa İngilterenin Çemberlain zamanında Almanları Doğuya saldırı için nasıl teşvik ettiklerini biliyoruz. Buna karşı bizim biricik çaremiz, bu kazandığımız bir buçuk senelik hazırlık devresi olmuştur."

Bundan başka Stalin'in bu meyanda elde ettiği bir avantaj daha vardı : Moskova anlaşmasının tamamen gizli kalmış protokolu Ruslara bir hayli haklar tanımıştı. Buna göre :

1 — Finlandiya, Estonya, Letonya, Litav tamamen Rus sahası olarak tanınmıştı.

2 — Polonya Narev ve Vistol nehirleri vasıtasile ikiye bölünüp Doğu tarafı Rusya'ya veriliyordu.

3 — Güney Avrupa'da Rusların 1919 da Romanyaya terkettikleri Besarabya sahası tekrar Rusyaya veriliyordu.

RUSYA İLE ALMANYA ARASINDA İHTİLÂFIN BAŞLAMASI

1939 anlaşmasından sonra Eylülün birinci günü saldırıya geçen Almanya, bir yıldırım harbi ile Polonyayı işgal etti. 1940 senesinin ilk yarısında da aynı suretle Fransa işgal olunduktan sonra Almanya ile Rusya arasında ihtilâflar başladı :

Hitler, Rusların bütün Kuzey Baltık Denizi sahillerini, Besarabyayı ve Kuzey Bokovinyayı ele geçirmelerinden şikâyetçi idi. Bilhassa Rusların Balkanlara doğru ilerlemesini durdurmak lâzımdı. Ve herşeyden evvel Almanya için hayatî ehemmiyeti haiz Romen petrol sahasını bu tecavüzden masun bulundurmak icap ediyordu.

Bu sahaya karşı Macarların ve Bulgarların harekete geçmek arzuları ise, bu işi büsbütün karıştırıyordu. 1940 senesi yaz sonunda Macarlar Birinci Dünya Harbinde elden çıkardıkları Tran silvanyaya karşı harekete geçmiye yeltenmeleri işi bütün bütüne tahrik edebilecekti. Hitler böyle bir hareket olursa Rusların Romanyanın tekmilini istilâya kalkışacaklarını ve kendisini bu kaynaktan mahrum edecekleri korkusunu taşıyordu. Bundan endişesi o mertebe idi ki, Romen petrol sahasını icabında işgal etmek üzere beş zırhlı ve üç motorlu tümen ile yeter derecede hava kuvvetleri ve paraşütçü birliklerin hazırlanmasını emretti. Dışişleri Bakanı Ribbentrop ve İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Çiyano ile birlikte Macar ve Romen Dışişleri Bakanlarını Viyanaya davet ederek Transilvanya meselesinde Romanya ile Macarlar arasındaki ihtilâfın hallinde mihver devletlerini hakem olarak kabul etmelerini zorlamış ve kabul ettirmişti. Tran silvanya'nın yarısının Macarlara verilmesi ve Romanya Kralı Karol'un tahtını 18 yaşındaki Mihail'e terkederek İsviçreye gitmesi ve Romanya'da Faşist lider Antenesko'nun iş başına geçmesi, Hitler'i tatmin etmiş, fakat Rusları çok kızdırmıştı. Stalin, kendisine sorulmadan alınan bu kararlardan dolayı Almanya'yı protesto ediyor ve Romen topraklarının mihver devletleri tarafından garantisinin ne manaya geldiğini soruyordu. Bu yetmiyormuş gibi, bu sıralarda Almanya, İtalya ve Japonya arasında bir ittifak akdi haberi Rusları daha büyük bir kuşkuya sevketti. Molotof, Alman - Rus saldırmazlık paktının dördüncü maddesine dayanarak ittifakın metnini, gizli protokol olup olmadığını ve Rusyanın muvafakatı alınmadan böyle bir anlaşmaya gidilmemesini ihtar ediyordu.

Don havzasından Volgaya doğru akan Alman öncüleri.

MOLOTOF BERLİN'E GELİYOR

Artık sabrı tükenen Rusya, Hitler'in karşısına 1940 Kasım ayında Molotof'u gönderdi. Protokola göre istasyonda karşılanan Molotof'u gören bir Amerikalı yazar diyor ki :

"Berlinde ihlamurlar altı caddesinden yürüyerek Rus sefaretine giderken, arkadan takip ettiğim bu adamın dış görünüşü üzerimde bir vilâyet ortaokul öğretmeninden fazla tesir yapmadı. Aslında pek kurnaz bir kişi olmalı idi. Şu kadar zaman Stalin ile birlikte politikayı idare etmesi ve hem de tasfiye dışında kalmasını becermek kolay bir iş değildi. Nitekim Berlin'e gelmesi ile beraber burada kendisini gösterdi. Meğer maksat Baltık Denizini ve sahillerini Rusyanın eline geçirmesinden sonra, şimdi de Romanya, Bulgaristan, hatta Boğazlar ve Marmara Denizini, mümkün olursa Şarkî Akdenizde sahalar ele geçirmek ve bunları Hitler'le münakaşa etmek imiş."

Hitler'in tercümanı Şimit'in notlarına göre; **"hiç bir devlet adamı ve Dışişleri Bakanı, siyasî münakaşalarda Hitler'i bu derecede hiddete sevkettiğini görmedim"** diyor. Meselâ Hitler'in önünde Ribbentrop ikide bir :

"— İngiltere ölmüştür, artık bir daha dirilemez, aklı başına gelip de bize teslim olacaktır" demesi üzerine Molotof :

"— Be birader sen İngiltere ölmüş-

tür dersin. **İşte Führer bundan iki gün evvel bana Anglo - Sakson'larla ölüm kalım savaşı yapacağız demişti. Sana mı inanayım, yoksa Führer'e mi ?"** dediği zaman, Hitler yerinden fırlamış, bağıra çağıra toplantıyı terketmiş ve öğleden sonra da toplantıya iştirak etmemiştir. Keza bir toplantıda ve Hitler'in önünde :

"— Bize sıcak denizlerden bahsediyorsunuz. Sizin fikrinize göre bu denizler nerededir?"

Ribbentrop cevap olarak :

" — Meselâ Basra körfezi, meselâ Hint Okyanusu, meselâ Kızıl Deniz" deyince Molotof sözünü kesti :

"— Buralar Rusyaya çok uzak değil mi?"

Bu defa Ribbentrop sordu :

"— Peki sıcak deniz deyince siz nereyi düşünürsünüz?"

Molotof cevap verdi :

"— Meselâ Boğazlar, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz.. Daha uzağa gitmeye ne lûzum var?"

Hulâsa Molotof'un Berlin'e gelişi ve Hitler'le müzakereye girmesi, bardağı taşırmış ve artık **"Şeytan Paktı"** nın devam edemiyeceği kanaatini meydana getirmişti ki, bunun için Hitler, genel kurmayına Rusyaya taarruz plânının bir an evvel hazırlanmasını emretti.

RUSYA'YA TAARRUZ PLÂNI

Daha 1941 Aralık ayı başında, bu plânın hazırlanmasını General Halder'e tevdi ettiği zaman, Halder, Führer'e bu hususta müteaddid plânlar bulunduğunu ve bunlardan kolaylıkla birisinin intihap edilebileceğini bildirmişti. Hitler, Halder'e: **"Stalin akıllı ve kurnaz bir insandır. Alman zaferi Komünist ideolojisi için tahammül edilir birşey değildir. Onların saldırısından kurtulmak istiyorsak, onları yere vurmak zorundayız,"** demişti.

5 Aralıkta Hitler, General Halder ve arkadaşları ile toplanarak kat'î plânı seçtiler. Hitler'e güzel görünen plân, Piripejet bataklığının Kuzey ve Güneyinden taarruzla başlamalı ve Polonya ordusu gibi Kızılordunun da siklet merkezi çevrilerek imha edilmeli idi. Taarruza geçecek bütün kuvvet takriben yüz yirmi, yüz otuz tümenden ibaret idi. Bunların yanında ufak müttefiklerden, bilhassa Finlandiya ve Romanya'nın yardımlarından da faydalanılacaktı.

Halder'in hatıratında bidayette ismi Otto olan bu plân, sonradan Barbarossa'ya çevrilmiştir. Hazırlıklar Mayısın ortalarına kadar ikmâl edilecekti. En büyük taarruz görevi Alman zırhlı birliklerine düşüyordu. Bunlar merkezdeki orduları çevirirken, bir taraftan da Leningrat umumî istikametinde ilerliyecek, Murmansk demiryolunu kesecek ve Baltık'ın buzlardan ari sularını Rusların elinden alacaktı. Bilâhere Hitler, Rus başşehri Moskova'nın da hedef tutulması üzerinde durdu. Çünkü harp sanayii bakımından Moskova'nın ehemmiyeti büyüktü. Üçüncü bir ordu ise, Ukrayna ve Kiyef'e doğru yönelecek ve bunun nihaî hedefi Odesa olacaktı.

ALMANLAR'IN İLK MUVAFFAKİYETİ

Plânlanan saldırı, biraz gecikerek Haziran ayında tahakkuk ettirildi. Stalin'in **"bir buçuk sene zarfında çok hazırlıklar yaptık"** demesine rağmen, ilk taarruz bütün cephelerde muvaffak oldu. Üç milyona yakın esir alındı. Vakta ki, büyük ve kudretli Alman ordusu, muazzam Rus diyarında dağılıp yayılınca, orduların harp potansiyeli de bu dağılma ve yayılma ile ters orantılı olarak zaafa uğramıya başladı. Bu, fiziğin kaçınılmaz bir kanunu idi. Arkasından 1942 nin kışı bu boşaltılmış ve tahrip edilmiş bütün sahalarda şiddetle kendisini gösterince, en nikbin Alman komutanları dahi zafer ümidini kaybettiler. Hele arkasından Amerika'nın harbe girmesi, artık bitmiş, ölmüş zannedilen İngiltere'nin işe karışıp Almanyaya hava bombardımanlarına girişmesi üzerine, harp potansiyelini unutup görünüşe göre karar vermenin ne felâket olduğunu Hitler dahi anladı ama, o da buna çare bulamadı ve kendisi ile beraber Almanya da çöktü..

ASLINI MUHAFAZA **İslâm dininin mukaddes beldeleri, aradan geçen uzun zamana rağmen, aslını muhafaza edebilme imtiyaz ve istisnalığına sahiptir. Yukarıdaki klişede gördüğümüz MEDİNE-İ MÜNEVVERE (aydınlık şehir) bu mazhariyete sahip kutsal beldelerin başında gelir. Başka dinlerde görülmiyen bu sonuç nasıl izah edilir? Bu, kişinin İNANÇ denilen öz ve benliğinin içindeki varlıkla ölçülen dokunulmaz bir şeydir.**

İslâm Tarihinden ibretli olaylar

Müslümanlar Arasında İlk Kardeş Kavgası

Yazan : Ziya HANHAN

İkinci Halife Hz. Ömer'in vefatından sonra, Hilâfet makamına seçilen Hz. Osman yumuşak huylu, güler yüzlü bir insandı. İdareyi ele alınca, güler yüzlü ve müşfik bir yönetim kurmak istedi.

Aslında koyu milliyetçi ve militarist bir ırk olan Araplar, ötedenberi sert ve aman vermiyen bir idareye alışmışlardı. Mekke ve Medine dolaylarında, en ufak sebep ve bahanelerle kan dökülür, kabileler arasında "Gazve" tabir edilen ufak tertip savaşlar olurdu.

Katılık ve sertlik, sıcak iklimlerin tabiatı icabıydı. Aile, kabile rekabetleri, kan dâvâları bu bölge için yadırganır şeyler değildi. Asıl yadırgı duyulan husus, af, müsamaha, güler yüzlülük gibi insanca davranışlardı.

Müslümanlar kuvvetlenip de, Müslümanlık zafer kazanıncaya kadar çok çetin savaşlar verilmişti. Mekke putperestleriyle Medineye sığınan Müslümanlar arasındaki kavgalar insafsızca yapılırdı. Bu savaşlarda, hasmının göğsünü yarıp ciğerini yiyen putperest kadınlar olduğu gibi, öldürdükleri düşmanlarının kafa tasından süs-zinet yapıp evlerini süsliyecek kadar katı ruhlu erkekler de

bulunurdu. Bu yüzden Peygamberimiz Efendimiz Mekke ve Medine şehirlerini **"Emin Belde"** ler olarak ilân etmiş ve bazı ayları **"Haram Ay"** olarak nitelemişti. Bu şehirlerde ve bu aylarda kan dökmek yasak ve haramdı.

HUZURLU GÜNLER

Peygamberimiz (S.A.) in vefatı üzerine ilk Halife seçilen Hazret-i Ebu Bekir, kurulu bir düzenin başına geçmişti. Büyük kurucu ve teşkilâtçı Muhammet (S.A.) in tesis ettiği otorite, sapasağlam duruyordu. Bu bakımdan, kurulu bir nizamı işletmek hiç de zor olmadı. Ayrıca Hz. Ebu Bekir, soylu Arap ailelerinden birine mensuptu. Kabilesi kalabalık ve kuvvetliydi. Hele, Peygamberimiz Efendimizin kayın babası oluşu, nüfuzunu büsbütün arttırıyordu. Bu bakımdan, ilk Müslümanlar, yaratılışlarındaki aşırı sertliğe rağmen, Birinci Halifenin zamanında fazla ileri gidemediler. Hz. Ebu Bekir başta bulunduğu müddetçe, Müslümanlar arasına büyük nifak girmedi, kan dökülmedi. Aile ve kabileler arasında çıkan bazı anlaşmazlıklar olduysa da, bunlar Halifenin haklı ve isabetli kararlarıyla bertaraf edildi. Anlaşmazlığa düşenler, meselelerini halifeye getiriyorlar ve onun vereceği karara boyun eğiyorlardı.

Hz. Ebu Bekir'in vefatı üzerine İkinci Halifeliğe Hattap oğlu Ömer seçildi.

Hz. Ömer, mutlak surette âdil, âdil olduğu kadar da sert ve cesur bir kişiydi. Hz. Ömer'in savaşçı yönü, idareci yönünden daha kuvvetliydi. Bu bakımdan Araplar arasında sağladığı itibar ve nüfuz, son derece kuvvetliydi. Araplar, sert ve katı bir mizaca sahip olduklarından, kendilerinden çok daha sert ve cesur olan Hz. Ömer'i benimsiyorlar, onun emrinden çıkmağı veya ona karşı durmağı akıllarından bile geçirmiyorlardı.

O sıralarda İslâmlık duygusu adamakıllı yayılmış, dinin ve ülkenin sınırları iyiden iyiye genişlemişti. Medinedeki İslâm - Arap hükümdarlığının güçlenmesindeki büyük sebep, Hz. Ömerin eğilmez, amansız şahsiyetidir. Geniş İslâm - Arap ülkesinin sınırları içinde yaşayan herkes, ÖMER ismini hem sevgi, saygıyla, hem de korku ve itaatla anıyordu. İkinci Halife :

"— Dicle nehri kıyılarında, kurtlar bir koyunu boğarsa, Tanrı bu suçu benden sorar. Haksız yere toprağa dökülen bir damla kan, denizleşir ve beni boğar" diyordu.

Mes'uliyet duygusu bu derece büyük olan Hz. Ömer'in mutlak idaresi karşısında korkmayan, titremiyen yoktu.

★ ★ ★

Bütün fani insanlar gibi. Hz. Ömer de öldü. Geriye geniş bir ülke ile, sağlam ve düzenli bir idare bıraktı. Hz. Ömer'in vefatı sırasında İslâm - Arap hükümdarlığının doğu sınırı Basra körfezinde, batı sınırı Tobruk çöllerinde, güney sınırı Yemen ve Kızıldenizdeydi. Kuzey sınırı ise, Suriye ve Irak'ı aşarak İrana, Anadoluya kadar dayanmıştı. Böylesine geniş bir devleti idare etmek için, demir bir bilek, çelik bir irade lâzımdı.

HZ. OSMAN'IN ŞAHSİYETİ

Hz. Ömer'in vefatından sonra, Hilâfet sırası Hz. Osman'a gelmişti. Hz. Osman da soylu bir Arap ailesine mensuptu, Peygamberimiz Efendimize iki defa damat olmuş, **"Zinnureyn"** lâkabını almıştı. Bu deyimin manası, **"iki nur sahibi"** demekti. Hz. Osman'ın bir mümtaz tarafı da şuydu: O yıllarda, bütün Arap yarımadasında, bütün İslâm - Arap Hükümdarlığı içinde, okur - yazar adam sayısı şaşılacak kadar azdı. Hz. Osman ise, devrinin ve bölgesinin ünlü bilginlerindendi. Okuması kusursuz, yazısı ise, örnek gösterilecek kadar güzeldi. Hatta, Peygamberimiz Efendimize vahyolunan ayetleri o toplamış, o yazmış ve kitap haline o getirmişti. Bundan ötürü kendisine : **"Cami-ül Kur'an"** (Kur'anın toplayıcısı) derlerdi. Kısacası, Üçüncü Halife dört başı mamur bütün bir insandı.

Ne var ki, Hz. Osman, ne Birinci Halife gibi büyük bir idareci, ne de İkinci Halife gibi cesur bir savaşçıydı. Çelebi, kalender meşrep, yumuşak huyluydu. Tabir caizse, tam manasiyle "ümanist" bir zattı. Ne var ki, onun bu yumuşak, bu halim selim, bu çelebi mizacı, sert, kavgacı, kangüder Arap kabileleri arasında iyi karşılanmıyordu. Araplar, Hz. Ömer misali, bir elinde adalet terazisi, öbür elinde keskin kılıçlı bir başkan bek-

lerken Hz. Osman'ın ipek gibi yumuşak huyu, sertlikten ve katılıktan çok uzak olan kararlarına boyun eğmek istemiyorlardı.

HZ. AYŞE, HZ. OSMAN'IN HİLÂFETTEN AZLİNİ İSTİYOR

Halk arasında da hoşnutsuzluk ve mırıldanmalar başlamıştı. Kötü bir tesadüf, bu hoşnutsuzluğu daha da arttırdı. Hz. Osman ile, Hz. Ayşe'nin araları açılmıştı.

Hz. Ayşe, çok iyi konuşan, insanları kolayca tesiri altına alan müstesna bir varlıktı. Peygamberimiz Efendimizin zevcesi ve dolayısiyle bütün Müslümanların annesi olduğu için, erkeklerden kaçmıyordu. Pazar, panayır, Hac gibi vesilelerle, insanların topluca bulunduğu yerlerde hutbeler okuyor, halka vaaz ve nasihatlarda bulunuyordu. Bu yüzden, Hz. Osmanla Hz. Ayşenin arasındaki soğukluk, Halife hesabına büyük kayıp teşkil ediyordu.

Hz. Ayşe, bir panayırda topluluğa hitap ederek şöyle demişti :

"— Ey ahali! Biliniz ki, bugün başımızda bulunan Halife, bu mevkie lâyık bir kişi değildir. Onda, ne Ebu Bekir'in idaresini, ne de Ömer'in cesaretini görüyorum. Osman, pısırık, korkak ve beceriksiz bir Halifedir. Onun Hilâfetten azli, hatta öldürülmesi gerekir."

Hz. Ayşenin bu hutbesi, Medine halkını büsbütün ayaklandırdı, isyancılar "Emaret" tabir edilen hükümet binasında Hz. Osman'ı kuşattılar. Talihsiz Halife, kendisine bağlı az sayıdaki muhafızlarıyla savunmağa çalışıyordu.

Hz. Ayşe, Hz. Osman aleyhine açtığı mücadeleyi isyan safhasına getirince, beraberine Zekvan adlı kölesini aldı ve olayları uzaktan takip etmek üzre, Mekkeye gitti.

HZ. AYŞE, DAMADI HZ. ALİ'Yİ NİÇİN SEVMİYORDU ?

Gerçi Hz. Ayşe, Hz. Osmanı sevmiyordu. Ama, üvey damadı olan Ebu Talip oğlu Hz. Aliyi de hiç sevmiyordu.

Hz. Ayşeyle Hz. Ali arasındaki bu soğukluğun sebebi çok yıl öncelerine aitti. Bunun hikâyesi şöyledir :

Hicretin, altıncı yılı idi. Mustalık kabilesi üzerine bir sefer tertiplenmişti. Mustalıklılar, İslâmlığı kabul etmemişler, bununla da yetinmiyerek Medineden Şam'a ve Mekkeye giden İslâm kervanlarının yolunu kesmeğe, kervandaki malları talan etmeğe başlamışlardı. Bunların cezasını vermek gerekiyordu.

Sadece şehirler değil, halk ve halkın yaşayışı, bilhassa kıyafeti de değişmemiştir İslâm ülkelerinde... İşte, bir Yemenli Bedevî ki, yüzlerce yıl önce dedelerinin dedesi nasıl giyiniyorsa, o da öyle...

Peygamberimiz Efendimiz, asi Mustalık kabilesi üzerine sefer açılmasını ferman buyurdu. Toplanan kuvvetlere bizzat kumandanlık yapmak üzre ordunun başına geçti.

O tarihlerde, henüz kaç - göç olmadığı için, Hz. Ayşe de yüzü açık olarak peygamberimize refakat ediyordu. (1)

İslâm tarihinde "Vaka-i İfk" diye adlandırılan çirkin ve şeni iftira olayı şöyle olmuştur :

Harp dönüşü, geceyi bir yerde konaklayarak geçiren ordu, sabahın erken saatlerinde Medineye doğru yola çıkmış-

(1) "Hicap" yani örtünme ayeti bu seferin sonlarına doğru nazil olmuştur.

tı. Hz. Ayşe ise, boynundaki yemen taşlarından olan kıymetli gerdanlığını kaybettiği için, ordu ile birlikte hareket edememiş, ordunun ardcılığı vazifesini gören Safvan isimli biri ile geriden gelmeğe mecbur olmuştur. Hz. Ayşe'nin bu gecikmesi dolayısiyle, bazı ard ve kötü düşünceli kimseler, Hz. Ayşe aleyhine akıl almaz, idrake sığmaz bir iftira tertiplediler. Çok ağır ve çirkin olan bu iftira, bütün Medineye yayıldı. Hz. Peygamber bu seviyesiz dedikodudan büyük ıstırap duydular, hatta bir müddet Hz. Ayşeden uzak bulundular. Söylentinin devam ettiği günlerde, Peygamberimiz Efendimiz, bütün yakınlarıyla ayrı ayrı konuşuyor, onlardan söylenti hakkında düşüncelerini soruyordu. Hz. Ali, Peygamber Efendimizin amcası oğlu ve damadıydı. Bilhassa, Hicret gecesi, Peygamberimiz Hz. Ebu Bekirle Mekkeden ayrılınca onun yatağına girmiş ve Resul-ü Ekrem için ölümü, rahatça göze almıştı. Bu bakımdan Hz. Muhammed yeğeni ve damadı olan Hz. Aliyi çok severdi. Buhranlı ve ıstıraplı günlerinin birinde Ali'ye sordu :

"— Ey Ali, Ayşe hakkında çok çirkin ve ağır dedikodular dolaşıyor. Bu yönde senin de fikrini öğrenmek isterim."

Kayınbabasının bu sorusuna karşı Hz. Ali şu cevabı verdi:

"— Ey Tanrının elçisi, amcam oğlu ve kayınbabam. Ben sana akıl verecek kişilikte bir insan mıyım?"

Peygamberimiz ısrar edince Hz. Ali şöyle devam etti :

"— Ey Allahın resulü! Dünyada senin için tek kadın Ayşe midir? O'nu bırak ve sana varmak için can atan binlerce kadından birini seç."

Bu cevaptan Peygamberimiz Efendimiz hoşnut olmadığı gibi olayı duyan Hz. Ayşe de, Hz. Ali'ye karşı kırıldı ve bu iğbirarını sonuna kadar muhafaza etti.

Hz. Peygamber, bu çirkin ve seviyesiz iftiralara inanamıyordu. Nitekim, kısa bir süre sonra, kendilerine NUR suresi nazil olmuş, Ayşe validemizin pâk ve temizliği bu ayetle teyit edilmiştir. İşte bu sebeple, Hz. Ayşeyle Hz. Ali arasındaki soğukluk gün geçtikçe artmış, derinleşmiştir.

"— ALİ 'DEN OSMAN'IN KANINI İSTİYECEĞİM!"

Hz. Ayşe, Mekkede birkaç gün kaldıktan sonra Medineye dönmek üzre yola çıkmıştı. İki şehir arasındaki mesafeyi henüz yarılamıştı ki, Dayızadesi Ebu-Selma oğlu Ubeyd'e rastladı. Ondan Medine olaylarına dair haber almak istedi.

Kitab-ül Fahri'nin anlattığına göre, Hz. Ayşeyle dayısı oğlu Ubeyt arasındaki görüşme şöyle cereyan etmiştir :

"— Ey Ubeyt! Söyle bakalım, Medinede neler oluyor?"

"— Ey Müminlerin annesi! İstediğin nihayet oldu. Osman'ı katlettiler."

"— Yerine kim seçildi?"

"— Ebu Talibin oğlu Ali... Damadınız Ali."

Bu haberi alınca, Hz. Ayşe fena halde kızdı :

"— Öyleyse, Osman'ı, Alinin Hilâfeti için öldürdüler. Yazık oldu Osmana. Ama, şunu bilesin ki, ben Osman'ın kanını istiyeceğim."

"— Niçin böyle diyorsun ey dayımın kızı ve Müminlerin Annesi. Osman'ın Halifelikten azlini ve öldürülmesini istiyen sen değil miydin?"

"— Evet, bendim. Fakat ben **"Osmanın kanını, Alinin halifeliği için dökün,"** demedim. Osman'a iyi ve doğru hareket etmesi için yemin ettirselerdi yeterdi."

Hz. Ayşe, Halifenin öldürüldüğüne değil, Hz. Ali'nin Halife seçilmesine kızıyordu. Devam etti :

"— Ey Ubeyt! Ben, geri dönüyorum, kuvvet toplayacağım ve Ali'den Osmanın kanını istiyeceğim."

Hz. Ayşe'nin dayısı oğlu, çok çalıştı, çok çabaladı. Fakat, Hz. Ayşeyi fikir ve kararından caydıramadı.

Hz. Ayşe, bir ordu toplamak ve üvey damadıyla savaşmak için, geldiği yere dönüyordu. İslâm arasındaki kardeş kavgalarından ilki, başlamak üzreydi.

Gelecek Sayıda:

- **Kâbe'nin avlusunda yapılan toplantı.**
- **Medine'ye ulaşan acı haber.**
- **Boş yere akan on iki bin Müslüman kanı.**

Silistre müdafaası "Asakir-i Mansure-i Muhammediyye" nin, tarih ve coğrafya düşmanı önünde verdiği ilk büyük imtihandı, ve Türk'ün eline karşısındaki düşmanın elindeki ölçüsünde silâh verildiği zaman nasıl destan mevzuları yaratabileceğinin isbatı oldu. Yukarıdaki klişede, kahraman Rıfat Paşanın kendisinden defalarca üstün düşmana yaptığı çıkışlardan birini tesbit eden Batı gravürünü görüyoruz.

1 Haziran 1829
24 Haziran 1854

25 YILDA İKİ SİLİSTRE VE İKİ TÜRK DESTANI

Yazan : İhsan ILGAR

1225 yıllarında Altın Ordu devletinin hakimiyeti altında bulunan Rus beylikleri, Timur'un taarruzları ile zayıflayan kuzey Türk hükümet ve devletleri aleyhine büyümeğe başlamıştı :

1534 - 1548 yıllarında Kazan ve Esterhan Sibir Hanlıklarını;

1584 - 1598 de Volga - Ural nehirleri ile Hazer bölgesindeki Türk yurtlarını;

1645 - 1796 da Kırgız ve Sibiryanın diğer kısımlarını;

1796 - 1825 de Kuzey Türkistan ve Azerbeycan'ı;

1825 - 1855 de Kafkas bölgesini;

1855 - 1864 de Yenisey ve Çu nehirleri arasındaki bölge ile Isık gölü havalisini;

1864 - 1869 da Güney Sibirya ile Buhara, Semerkant, Taşkend ve Pamir'i;

1869 - 1881 de Fergane, Hokant, Batı Türkistan ve Hiyve'yi;

1881 - 1892 de Merv ve Aşkâbât gibi mühim Türk yutlarını ele geçirmişti.

Ruslar, Osmanlı hükümetinin siyaset sahasındaki gafletinden faydalanarak kolayca Avrupada müttefik bulabiliyor ve Türk azınlıklarını Ordu gerisinde çok iyi kullanabiliyorlardı.

Navarin'de donanmamızın yakılması, memleket çapında bir heyecan ve infial yaratmıştı. Siyaset alanında yalnızdık. 1828 ocak ayında Çar Nikola, Batılı devletlere birer nota vererek, Türkiye'ye kara ve denizden baskı yapılarak Mora Rumlarının istiklâlinin sağlanmasını istiyordu. Fransızların Moraya asker çıkarması üzerine, Ruslar da 26 Eylül 1828 de bize harp ilân etmekten geri kalmadılar.

İKİ TARAFIN KUVVETİ

Rumelideki kuvvetlerimiz Ağa Hüseyin Paşa kumandasında Şumnuda Birinci Ordumuz, Sadrazam Selim Mehmet Paşa kumandasında Balkan dağla-

rı kuzeyinde İkinci Ordumuz, Padişah emrinde, İstanbul bölgesinde de Üçüncü Ordumuz bulunmakta idi. Elimizdeki bu kuvvetlerle, Kars, Ahıska kaleleri de dahil olmak üzere Doğu bölgesi savunulacaktı.

Bu sırada Ruslar, İran ile savaşı bitirmiş, Kafkasya'da 50 bin kişilik 70 toplu, Balkanlarda da, 130 bin kişilik 3 kolordulu ve 478 sahra, 166 muhtelif toptan meydana gelen kuvvetli bir taarruz birliğine sahip bulunmakta idi.

Hedefleri ise, Beserabya ve Balkanlar üzerinden süratle Boğazlara inmek, Doğuda Kürt ve Ermenileri ayaklandırarak Fırat vadisine kadar uzanmaktı.

1828 Mayısında başlıyan harekât, Eflâk ve Bükreş istikametinde süratle inkişaf etti. Tunayı Stovono'dan geçen Ruslar Ishakçi'yı, Eflâk'den de taarruz ederek İbrail kalelerimizi ellerine geçirdiler.

Daha sonra Maçin, Tulca kaleleri düşünce Dobruca'dan Güneye yürüdüler. Kozluca ve Yassıtepe savaşlarında Ruslar mağlûp edildi ise de, yeniden ikmâl almaları, Hırsova kalesinin düşmesine sebeb oldu ve kolayca Silistre önüne geldiler.

SİLİSTRE ZAFERİ

General Roth kumandasında 10 bin mevcudlu (6 ncı kolordularından 12 tabur piyade, 16 bölük süvari, 36 top) bir Rus kuvveti Silistre'yi kuşatma ve zaptetme görevini almıştı.

Rus kıtaları kuşatma harekâtına girişirken Türk kuvvetlerinin başarılı bir taarruzu ile karşılaştılar. Fakat 36 toplu bir ateş kuvveti, taarruz tam muvaffak olacağı anda fazla zayiat dolayısiyle birliklerimizin kaleye çekilmesine sebep oldu.

Türkler kaleyi büyük bir gayretle savunuyor, Ruslara büyük zayiat verdiriyor, muhtelif çıkışlarla Rus taarruzunu allak bullak ediyorlardı. Yine bir çıkış hareketi sırasında Rus kuvvetleri yanıltılmış, Şumnu'dan gelen 5 bin kişilik bir kuvvet Rus müdahalesine meydan bırakmadan kaleye alınmıştı. Bu çıkışlarda, bir kaç defa da General Roth kumandasındaki kuvvetlerin şaşkınlığından faydalanılarak cephane ikmali bile yapılabilmişti.

Kuvvetlerinin bu işe kâfi gelmediğini gören General Roth, yeniden takviye birlikleri istemişti. İkinci kolordu imdada yetişti. Zavallı Silistreyi kuşatan kuvvetler 25 bini bulmuş, yeniden 62 muhasara topu getirtilmişti. Yeni kuşatma kumandanı, teslim teklifinde bulunarak kaleyi kansız olarak almak ümit ve hülyasına kapıldı. Bu teklife Türkler Silistre Vali Kethüdası Osman Ağa kumandasında bir çıkış hareketiyle cevap verdiler.

Ruslar birinci hatlarda bozguna uğrayarak iki binden fazla zayiat ve bir hayli esir verdiler. Osman Ağa kahramanca şehit düştü. Yerine Sadaret binbaşısı İbrahim Ağa Vali Kethüdası olarak tayin edildi. Bu savaşta yeniçerilerin kaldırılmasında büyük hizmeti dokunan Yüzbaşı Kara Cehennem topçu İbrahim Ağanın büyük yararlıkları görüldü.

Şiddetli gelen kış, Rusları geri çekilmiye mecbur etmişti.

"1828 seferi" adlı eserinde Baron Von Moltke, Türkler için şöyle der :

"Sert Mehmet Paşa tersine yumuşak ve sulhcu idi. Üç tuğlu Mehmet Paşa ise çetin dayanışın ruhu ve kalenin kumandanı idi. General Krassosiski, yumuşak bir mektupla tekrar kalenin Rus zaferi karşısında teslimini istiyordu. Kale kumandanı, cevap olarak son erine kadar savunmaya kararlı olduğunu bildirdi.

Aynı zamanda, Şumnu'da bulunan Vezire iki güvercin saldırarak "Harp kaybedilmiş ise siyah, kazanılmış ise beyaz güvercini salıvermesini" *rica etmişti. Haber kötü gelmişti."*

ÜMİTSİZLİK ANLARI

1828 de başlayan muhasara, sekiz aydır devam ediyordu. Türk birlikleri insan üstü bir savunma gayreti içindeydiler. Mütemadiyen takviye alan Ruslar, son defa Amiral Palnitto komutasındaki Rus nehir filosunun da kuşatmaya geldiğini görmüşler, maneviyatlarını bir kat daha arttırmışlardı. Mareşal Diebiç'in 65 bin kişilik yeni yardım kuvveti ve sayısız kuşatma topu, Silistre'yi susturmak için gönderilmiş bulunuyordu.

Bizim 10 bin kişilik mevcudumuz gün

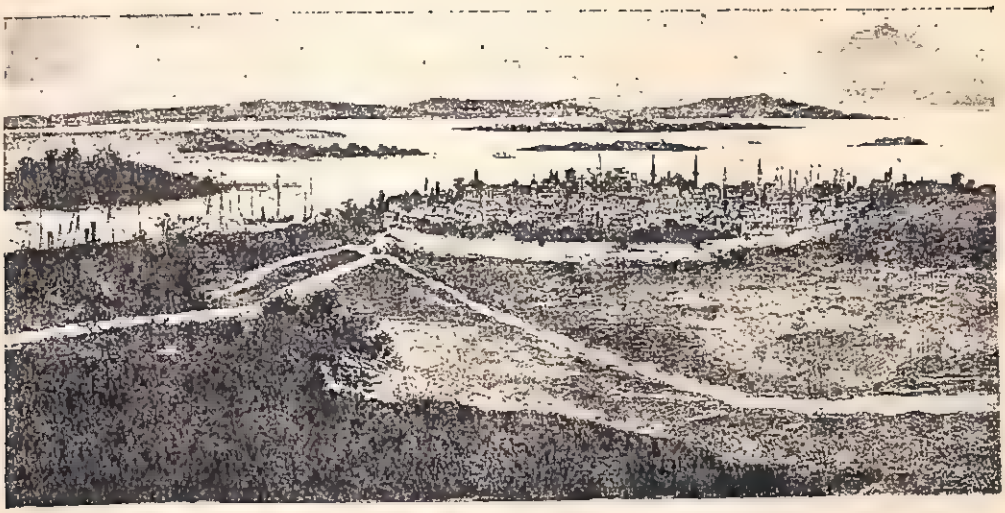

1829 ve 1854 yıllarında Türk - Moskof savaşlarının en kanlı safhalarına şahit tarihî Silistire... Adı, edebiyatımıza da girecek ve vatan şairi Namık Kemal, İstanbul'u yerinden oynatan "Vatan ve Silistre" si sebebile tevkif edilip Magosaya sürülecekti.

geçtikçe erimekte, cephane ve erzak tükenmekte idi.

Uzun süren muhasara halkın âsâbını bozmuş, Rusların Hıristiyanlar vasıtasiyle yaptığı propoganda muvaffak olmuş, yer yer halk ve askerde bıkkınlık alâmetleri görülmeye başlamıştı.

18 mayısta halktan kalabalık bir grup Mehmet Paşaya gelerek :

"— Fazla kan dökülmesinden ne umarsınız. Sadrazam orduları Şumnu'da bozulmuş bulunuyor. Açlıktan mı ölelim!" diyordu.

70 yaşını aşmış koca üç tuğlu Mehmet Paşa cevap olarak :

"— Merak etmeyin, sizin kılınıza halel gelmez. Bizim atalarımız bu yerleri kan dökerek aldılar. Biz de kanımızı dökmeden veremeyiz. Hem Tanrıdan hiç bir zaman ümid kesmemelidir!" demişti.

Artık ümid kalmamıştı, fakat Türk öyle kolay teslim olmazdı. Damarlarındaki kan onu şerefsiz bir sona götüremezdi.

Silistire kuşatmasının kolayca yapılamamasını Moltke yazdığı *1828 Seferi* adlı eserinde *"Çıkış hareketleri küçük kuvvetlerle, plânsız ve programsız yapılmakta idi, eğer plânlı bir saldırı yapılsa ve bütün kuvvetlerle bu tatbik edilse idi, muvaffak olmamak mümkün değildi"* demektedir. Belki haklı idi. Fakat eserinde daima Rusları iltizam ettiği açıkça görülür. *"Filhakika Türklerin cesaret ve enerjileri kabil-i inkâr değildi. Fakat mevkiin müsaadesizliği bunlara bu fırsatı vermedi"* gibi hakikat payı büyük olan bir itirafı yapmaktan da çekinmez. Moltke'nin bu mutalâalarına başlıca sebep, daha çok Rus kaynaklarından faydalanmış olmasıdır.

Mehmet Paşanın 10 haziranda kuvvetlerinin başına geçerek, Rusların kuvvetli top ve tüfek ateşleri altında yaptığı çıkış, düşmanı şaşırtmış, bir hayli ölü ve yaralı bırakmalarına sebep olmuştu. Fakat neye yarardı ki, savaşı tüm olarak kaybetmiştik...

KIRIM SAVAŞINDA SİLİSTRE

1854 yılı 24 Haziranında Rus orduları Silistre'de birliklerimizin parlak savaşları karşısında çekilmeye mecbur olmuşlardı. Rusların 10 Mayısta başlıyan kuşatmaları 11 Mayısta tamam olmuş, tepeler tamamen tutulmuştu. Mağrur Rus Generali Paskeviç, kalemizin zaptını gün meselesi zannetmişti. 108 toplu bir ateş kuvvetine sahip 56 piyade taburu, 45 süvari bölüğü ile her yeri fethedeceğini zannediyordu. Bizim ise kalede 11 piyade taburumuz bulunmakta idi. Bu kadarcık bir kuvvetin Silisti-

re'yi savunamıyacağına kanaat getiren Rus kumandanı, Musa Paşaya haber göndererek kalenin kansız teslimini istemişti. Kahraman Musa Paşa : *"Benim görevim, son erime kadar bu kaleyi müdafaa ve muhazafa etmektir"* cevabını vermişti. Bu cevap üzerine Rus topçusu kaleyi ateş altına almıştı. Kâfi derecede tahrip ettiklerine kanaat getirince de, Tabyalara taarruza kalkmışlardı. Fakat her seferinde Türk askerini karşılarında görmüşler ve Türk süngüsü ile karşılaşarak ağır zayiata uğramışlardı.

2 Haziran savaşları çok kanlı geçmişti. Ruslar bütün kuvvetlerile bir genel taarruza geçtiler. Bazı mühim tabyaları da zapta muvaffak oldular. Şehre hâkim olmalarına az kalmıştı.

Savunmada kalmanın moral yönünden iyi gitmediğini gören Musa Paşa, aktif bir harekete geçerek, birlikleriyle bir karşı taarruz düzenledi. İki saat kadar devam eden ateş ve süngü savaşı, büyük bir şehamet levhası arzetmekte idi. Kumandan ve subaylar erlerin saflarına karışmış "Allah!.. Allah!.." avazeleri göklere yükselmiş, kaynaşmış bir kütle halinde düşman saflarını zedelemekte idi. Fakat talih bir daha oyununu oynamış, askerlerinin önünde kahramanca savaşan Musa Paşa, bir gülle isabetiyle şehit olmuştu. Bu büyük asker ölürken bile vazifesini şöyle devretti.

"— Miralay (Albay) Mehmet Bey! gazilerin başına geç, düşman kaçmak üzeredir."

Hakikaten günün batışı ile Rusların çekilişi başlamıştı. 7 Haziranda Rıfat Paşa kumandayı devralmıştı.

Bir defa daha talihini denemek isteyen Mareşal Paskeviç, 23 Haziranda kararını verdi. 24 Haziranda başlıyan Rus taarruzu saflarımızda eriyor, bazı girişler oluyorsa da sonunda eritiliyordu. Taarruzlar bir kaç defa tekrarlandı.

Ruslar taarruzu bir kaç defa daha denedilerse de, kaleye girmenin kolay olmadığını, Türk dayanışının ne demek olduğunu öğrendiler. Büyük zayiat veren Paskeviç, çekilmeyi en uygun bularak birliklerini geri almıştı.

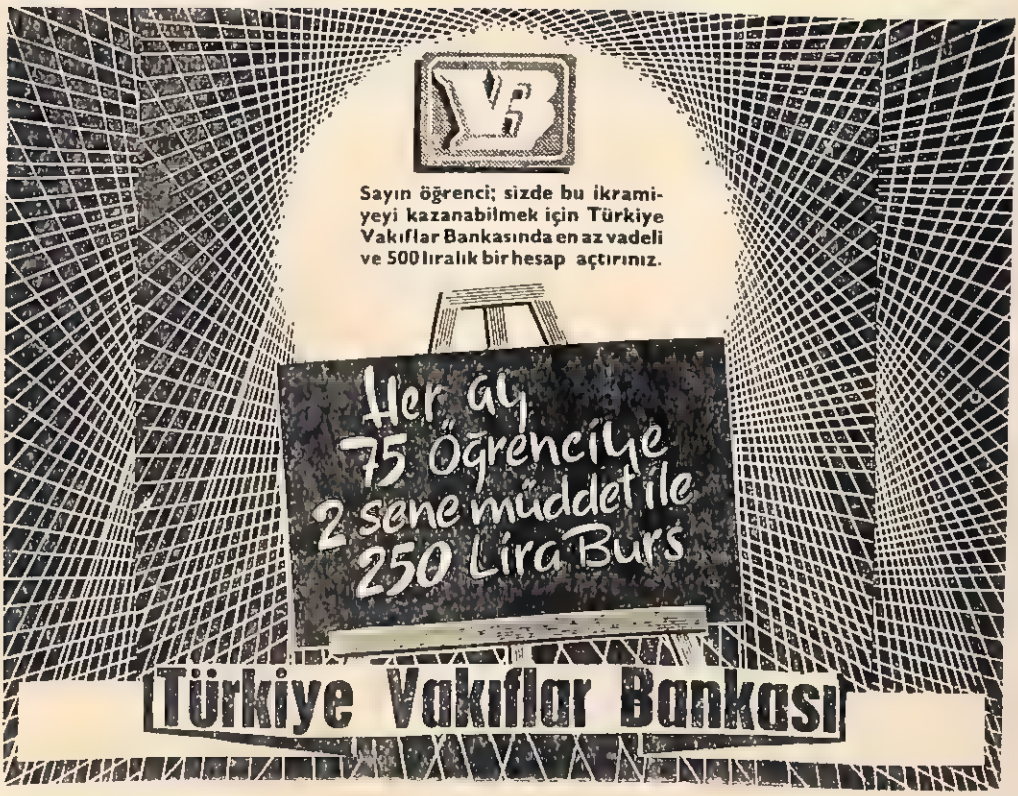

Fransa'da Ondördüncü Yüzyılda kanlı bir olay

TARİHİN EN BÜYÜK KÖYLÜ AYAKLANMASI

Yedi bin köylü isyancının öldüğü söylenen Meaux şehrindeki çarpışmaları gösteren bir minyatür.

Çeviren : S. TİRYAKİOĞLU

Köylüler âlemini sarsan ve onu yığın halinde kuvvet gösterileri yapmağa sevkeden hareketlere, geçmişte pek rastlanmamaktadır. Çünkü köylüler gerçekten uysal ve sessiz bir toplum sınıfı olagelmiştir. Tarihteki en büyük köylü ayaklanması Ortaçağ'da cereyan etmiştir. JEAN BLOTTIERE aşağıdaki yazısında bu ayaklanmanın kaynaklarını, gelişmesini ve sona ermesini anlatmaktadır.

1358 yılı Fransa'da, kan ve ateşle sona ermiş bulunmaktaydı. Memleket hiç beklenmedik, şaşırtıcı bir olay karşısındaydı: Köylüler ayaklanmışlardı.

Bıçaklar, sopalar, tırpanlar ve yabalarla silâhlanmış köylüler kırlarda, ovalarda yüz, iki yüz, bazen bin kişilik topluluklar halinde, kadın - erkek karmakarışık dolaşıyorlar : **"Derebeylerine ölüm!"** diye bağırışarak asillerin konaklarını yağma edip içindekileri boğazlıyorlar; kadınlarla kızların ırzına geçiyorlar; ne buldularsa yağma edip binaları ateşe veriyorlardı. Hızlarını alıp çekildikten sonra arkalarında paramparça cesetler, yıkık duvarlar ve ateşten kömürleşmiş enkaz bırakmaktaydılar.

Boğazlamalara, yağmalara, yangınlara bazen en zalimce davranışlar da ekleniyordu: Meselâ bir derebeyi şişe geçirilerek karısının önünde ateşte kebab edilmiş, kadın bu "yemek" ten yemeğe zorlanmış, sonra o da öldürülmüştü.

Cidden şaşırtıcı şeydi bu: O çağda insanın aklına herşey gelirdi de köylülerin ayaklanacakları gelmezdi. Yüzlerce yıldan beri köylü tam bir "sağmal inek" halindeydi. Parası çok azdı ama kendisinden her para istenişte "gık" demeden vermişti. Bir derebeyi köylüden hiç gözünün yaşına bakmadan, istediği kadar para koparabilir, onu istediği kadar çalıştırabilirdi. Bunun yanısıra köylü saftı, aklı herşeye ermezdi, yontulmamış, kaba - saba bir yaratıktı.

İşte yılın on iki ayı sağılan bu inek günün birinde kuduruvermiş, efendisine saldırmıştı. Bunun için de önemli bir sebep olsa gerekti. İşte bu sebep, Fransa krallığının 1358 yılında içinde bulunduğu durumdan ileri gelmekteydi.

Henüz iki yıl kadar önce, 1356 yılının Eylül ayında Fransız ordusu Poitiers'de tarihinin en ezici, en utandırıcı bozgununa uğramış; şövalye sınıfının kaymağı olan elli bin asker, birkaç bin İngilizle Gaskonyalı tarafından bozguna uğratılmıştı. "İyi yürekli" diye anılan kral II. Jean çok yararlık göstermişti ama Fransız asillerinin büyük kısmı ile birlikte esir düşmüştü. Bunun üzerine kral için, şövalyeler için düşmana yüklü fidyeler ödemek gerekti. Bunu da, tabii köylüler ödedi.

Bu bozgun, asillerin itibarını sarsmış-

tı. Bu palavracı asiller her yıl zırhlar kuşanıp dünyanın parasına malolan muhteşem "turnava" lar, teke tek vuruşmalar düzenlerler, böylece gûya savaşın inceliklerini öğrenirlerdi. Şimdi ise ellerinde oktan başka silâhları olmıyan Galliler bunları evire çevire yenmişlerdi. Bu asiller düşmanla anlaşmış olsalar gerekti.

Bunun üzerine asillerin yurtlarına ihanet ettikleri yolunda bir düşünce herkesin zihninde yeretmeğe başladı. Yenilgiye uğrayan bir millet zaten bozgunun sebebini ihanete yorar hep. Köylüler de bozgundan asilleri sorumlu tuttular.

KÖYLÜ İKİ ATEŞ ARASINDA KALMIŞTI

Bunlar esir düşünce şeref sözü üzerine serbest bırakılıyorlar; hemen evlerine dönüp köylüleri sıkıştırarak fidyeleri için gerekli parayı onlardan topluyorlar; sonra yine düşmanlarının yanına dönüyorlardı. Onlar da parayı alınca esirleri salıveriyorlar, kendilerini yolcu etmeden önce onlarla birlikte yiyip içiyorlar, ava çıkıp eğleniyorlardı.

Beri yandan ise müdafaasız kalan Fransız köyleri, bir takım ücretli asker çetelerinin elinde oyuncak oluyordu. Bu ücretli askerleri İngilizler tutmuşlar, fakat Poitiers'de Fransız ordusunu çabucak yeniverince artık onlara ihtiyaçları kalmamış, hepsine yol vermişlerdi.

Fakat "yol vermek" bu ücretli askerleri yerlerine, yurtlarına göndermek demek değildi. Yol verildiği anda bunlar "ücretli asker" olmaktan çıkıyor, birer "haydut" haline geliyorlardı. İspanyadan, Almanya'dan, Belçika'dan, Bretanya'dan gelmiş bu ipten kazıktan kurtulma adamlar, yüksek ücret ve yağma peşindeydiler. Kendilerine yol verildi mi onlar da akıllarına estiği gibi kendilerini "terhis" ediyorlardı. Yurtlarına dönmeği akıllarından geçirdikleri yoktu: Zaten sefalet içinde oldukları, işleri bozuk gittiği için ayrılmışlardı oradan.

Fakat ayaklanma için bir bahane lâzımdı, o da şu oldu: O sıralarda hükümet bir kararname çıkarmış, bütün derebeylerinin şatolarını müdafaa haline sokmalarını, içlerinde asker bulundurmalarını mecburi kılmıştı. Bu mecburiyet masraflara yol açacak, bu masraflar da tabii yine köylülerin sırtına yüklenecekti. İşte bu iş köylüleri derebeylerine karşı kışkırtmak için bahane diye kullanıldı.

Kararname 14 Mayıs 1358 tarihini taşıyordu. Bir hafta sonra, 21 mayısta da köylüler harekete geçtiler. Compiegne şehrini ele geçirmeğe kalkıştılar, oradan kaçamayıp ellerine düşen asilleri öldürdüler; mallarını yağma edip mülklerini yaktılar. Başka köylüleri de tatlıkla ya da zorla, kendi saflarına aldılar.

Bu hareket çabucak genişleyip birçok vilâyetleri içine aldıktan sonra da Reims'e kadar gelip dayandı. Görünüşe göre Esnaf Kethüdası Etienne Marcel ile isyancıların şefi Guillaume Cale ipin ucunu kaçırmışlardı. İsyan hareketinin ancak bir parçasını kontrol edebilmekte idiler.

Beri yandan Marcel her yandan yardım istiyordu. Senlis burjuvaları isyancılara katılmışlardı. Amiens burjuvaları ise silâhlı adamları toplayıp takviye göndermişler, bunlar dört beş fersah yol gittikten sonra geri dönüp yine şehre gelmişlerdi. O dolaylarda asillerin mallarını yağma edip kendilerini öldürmekle vakit geçirmiş olan burjuvalar ise bu arada yakalanıp kendileri öldürülmüşlerdi. Bazı çarpışmalarda da köylüler kalabalık olmakla beraber savaşmasını bilemediklerinden ağır kayıplara uğruyorlardı. Meselâ şeflerini öldürdükleri 120 asker, bu yüzden kızarak köylüye saldırmışlar, bunlardan iki bin tanesini öldürmüşlerdi.

ÜÇ YÜZ KADIN VE KIZIN PEŞİNDE

Beri yandan Guillaume Cale de elindeki kuvvetlerin bir kısmıyla Etienne Marcel'e yardıma koşmuştu. Hedef, Robert de Lorris'nin şatosunu yıkıp yoketmekti. Bu adam kralın mabeyincisi ve gözdesiydi. Hazine tamtakırken kral onu servete garkediyordu.

Lorris evinde kıstırıldı. Kendisi ve yakınları öldürülmesin diye bütün asillik unvanlarından vazgeçip bunları inkâr etti. Asillerden ayrılıp burjuvalardan yana olacağına dair yemin etti ama

bütün bunlara rağmen şatosunu kurtaramadı ve bina taş üstünde taş kalmamacasına yıkıldı.

O sırada Paris burjuvaları Meaux şehrine karşı bir saldırı hazırladılar ama köylülerin şefi olan Guillaume Cale harekete katılmadı, bunu tasvip de etmedi.

Meaux'ya yapılacak taarruz tamah uyandırmıyacak cinsten değildi. Bir kere başta belediye başkanı olduğu halde bütün Meaux komünü köylülerden yanaydı. Meaux çarşısı bir çırpıda zaptediliverecekti. Bu çarşıda ise en yüksek ve asil ailelerden üç yüz kadın ve kız vardı. Bu topluluk ele geçirildi mi rehine gibi kullanılacak, naibe her istenilen yaptırılabilecekti. Zaten naip, esnaf kethüdasının elinden kurtulduğuna şükredecek yerde Seine nehrinin yukarı kısımlarını tutmuş, Paris'e yiyecek - içecek gelmesini önlemeğe başlamıştı.

BEKLENİLMİYEN YARDIMCILAR

Meaux çarşısı Marne nehri ile Cornillon kanalının birleştiği noktadaki bir ada üzerine kurulu ve binalarla çevrili büyük bir meydandı. Çevresinde yüksek bir sur vardı. Kuzeydeki kapıdan çıkılıp bir köprüden geçildikten sonra şehre gidiliyor, güneydeki bir başka kapıdan da köylere, kırlara çıkılıyordu.

İsyancılar Meaux'ya hem yürüyerek karadan, hem mavnalarla nehirden geldiler. Yolda takviye de aldıkları için sayıları on bini bulmuştu ve şehrin sokakları kalabalıktan kapkaraydı.

Çarşının ele geçirilmesi muhakkak gibiydi ve kuşatıcılar bu işi başarırlarsa kim bilir n'olurdu. Çünkü naip uzaklardaydı, asil hanımları korumakla görevli şövalyelerle askerler de on bin kişilik köylü kalabalığına karşı koyacak kuvvette değillerdi.

Fakat, Allah'ın hikmetinden sual olunmaz. Tam o sırada Gaston Phebus, Jean de Grailly adında iki asil, yanlarında askerleri de olduğu halde Prusya'dan Fransa'ya dönmek için yola çıkmışlar, Marne nehri üzerindeki Châlons'a kadar gelmişlerdi. Fransa'nın en asil, kibar hanımlarının ne gibi bir tehlike karşısında olduklarını öğrenir öğrenmez atlarına atladılar, Châlons'la

XIV. yüzyılda Fransa'da bir yandan derebeyleri tarafından sömürülen, öbür yandan eşkiyalığa başlıyan ücretli askerler tarafından işkence edilen köylüler büyük bir ayaklanmaya girişmişler, yukarıdaki resimde görüldüğü gibi derebeylerin şatolarını yakıp yıkmağa başlamışlardı.

Meaux arasındaki otuz fersahlık yolu çabucak aşıp Meaux çarşısına ulaştılar. Bunlar şehrin kapılarında göründükleri zaman, köylüler partiyi önceden kaybetmiş bulunuyorlardı.

EŞKİYALIK KÂRLI BİR İŞ HALİNE GELMİŞTİ

İşte bu başıboş haydutlar Fransa'dan ayrılacak yerde oraya yerleştiler, eşkiyalık yapmağa başladılar. Yirmi, otuz, elli kişilik çeteler halinde toplanmışlardı. Çoğu zaman başlarında bir de asil vardı. Köy köy dolaşıp adam öldürüyorlar, dağa kaldırdıkları kimseleri fidye karşılığı salıveriyorlar, köylülerin kulübelerine olduğu gibi derebeylerinin şatolarına da saldırıyorlardı. Eşkiyalık Fransa'da en kârlı "meslek" haline gelmişti. Bu iş adeta bir endüstri halinde düzenlenmiş, Fransa toprakları çeteler arasında paylaşılmıştı.

Zaman zaman para vermiyen bir iki oba gözdağı olsun diye yakılıyor, fakat genel olarak zengin köyler haraca kesiliyordu. Bir köylü evi yakılmasın diye ayrı, kendisi öldürülmesin diye ayrı pa-

ra vermek zorundaydı.

Soyulmaktan, zarar görmekten, azap çekmekten kurtulmak için köylülerin göçetmeğe kalkıştıkları oluyordu. Bunun üzerine kendilerine - yine para karşılığında - "geçiş belgeleri" veriliyor; fakat bunlar, göçmenlerin başka bir çete tarafından soyulmasına, haraca kesilmesine, hatta öldürülmesine engel olamıyordu.

Bütün bunları önlemek için kralın derebeyleriyle işbirliği yaparak enerjik bir harekete girişmesi gerekmekteydi. Fakat kral yok, naibi vardı, bu da on yedi yaşında toy bir delikanlıydı.

Derebeyleri, asiller ise gidip o çetelerle vuruşmağı akıllarının kenarından dahi geçirmiyorlardı. Zaten bunların çoğu artık köylerde oturmaz olmuşlar, mülklerinin idaresini, köylülerden para toplama ve şatolarına bekçilik etme işini kâhyalarına bırakmışlardı.

Beri yandan, haydutlara fidye ödemek, kralın adaletine karşı gelip suç işlemek demekti ve bunu yaptığı anlaşılan köylü, kovuşturmaya uğruyordu. Para vermese de başı dertteydi, verse de. Bu şartlar altında köylü nasıl olur da derebeyinin eşkiyalarla birlik olduğunu sanmazdı? Sözün kısası: Derebeyi köylüyü korumakla görevliydi. O bunu yapacak yerde, köylünün parasını sızdırmak için haydutlarla işbirliği yapıyordu.

BİR AYAKLANMAYA ÇOK ELVERİŞLİ ZEMİN

Sefalet, yoksulluk son haddi bulmuştu. Toprak ekilip biçilmiyordu. Otlaklarda hayvan diye bir şey kalmamıştı. Köyler harabe halindeydi. Zemin bir ayaklanma için elverişliydi. Ötedenberi bu hareketin ânî, fevrî olduğu sanılmıştı ama bunun, Etienne Marcel ile ajanları tarafından hazırlandığı şüphe götürmez bir şeydir.

Etienne Marcel kral naibine başkaldırmış durumdaydı. Naip Paris'ten kaçmış, asiller de kendisiyle birlik olmuşlardı. İşte tam o sırada, kralın kaçmış olduğu Compiegne dolaylarında ayaklanma hareketi başlamıştı.

Esnaf kethüdası daha önce krala karşı bir ordu kurmayı da düşünmüş, ücretli askerleri kendi emri altında toplamak istemişti ama bir sonuca varamamıştı. Fakat aynı anda da köyler halkı çileden çıkmış, umudsuzluğun son haddine ulaşmış durumdaydı. İşte Etienne Marcel bu muazzam yığından yararlanmağı düşündü.

Bu köylü hareketinin başında Guillaume Cale - ya da Caillet - adında biri vardı. Beauvais dolaylarındaki Mello adlı küçük bir kasabadandı. Yakışıklı ve bilgiliydi, güzel söz söylüyordu. Tıpkı bir hükümdar gibi kendisine mühür kazdırmış, üzerinde krallığın sembolü zambak çiçeği bulunan bir de bayrak yaptırmıştı. Bu teferrüat, bu iş için düşünülüp taşınıldığını, daha önce uzun bir hazırlık yapıldığını göstermektedir.

AYAKLANMA KANLI ŞEKİLDE BASTIRILIYOR

Ondan sonra bir öldürmedir başladı: Tarihçilere göre yedi bin köylü kılıçtan geçirildi. Yardıma gelen bu iki asille askerleri, Fransa'nın üç yüz asil hanımefendisini böylece kurtardıktan sonra pek yorgun düştüler ama Meaux şehrini, köylülere kapıyı açıp onları içeriye saldı diye, yağma edecek kadar kuvveti yine de buldular kendilerinde. Halkın bir kısmını öldürdüler, köylülerden yana olan belediye başkan'ı Soulas'yı astılar. Birçok binaları ateşe verdiler, yangın on beş gün sürdü.

Geriye Guillaume Cale'nin adamları kalıyordu, bu da kolay yutulacak lokma değildi. Navarre kralı Charles, Guillaume Cale'nin peşine düşmüştü. Cale müstahkem bir mevkie kapanıp Charles'i orada beklemeği düşünüyordu ama köylüler buna razı olmadılar, düşmanla açıklık, ovalık bir yerde karşılaşmak istediler. Köylüler sayı bakımından üstündüler, Cale de zaferi kazanmak için bazı tedbirler almıştı. Savaşçıların disiplinli, kararlı görünüşleri Navarre kıralını düşündürüyor, onlarla başedemiyeceğini sandırıyordu kendisine.

Bunun üzerine köylülerin şeflerinden kurtulmayı düşündü. Görüşmelere çağırmak için Cale'ye adam gönderdi. Cale tuzağa düştü, kralın davetini kabul edip yanına gitti. O da Cale'yi yakalattı, zincire vurdurdu. Köylüler şeflerinden yoksun kalıp kimseden de kumanda alamayınca kolayca yenildiler. Na-

varre kralının adamları bunların yüzlercesini öldürdüler.

Guillaume Cale Clermont'a götürüldü ve orada kafası kesilerek idam edildi. 21 mayısta başlamış olan köylüler ayaklanması da 24 haziranda fiilen sona erdi.

Köylülerde artık teşkilâtlı bir mukavemet kalmamıştı. Bu sefer de asiller öcalmak için harekete geçtiler, köy evlerini yakıp yıkmağa başladılar. Bu korkunç misilleme hareketi haftalarca sürdü, kökleri kazınmak tehlikesiyle karşılaşan asillerin duydukları korkunun büyüklüğü nisbetinde amansız oldu.

Çok geçmeden Fransa'nın üzerine bir ölüm sessizliği çöktü. Her taraf asiller ve köylülerin ölüleriyle doluydu. Her yanda kurulan darağaçlarında, asılan köylülerin cesetleri sallanıyordu...

Asiller, köylü ayaklanmasını bastırmak için çok gayret sarfetmişlerdi. Fakat bu gayreti, silâhsız ve yiyeceksiz köylüleri haraca kesen ücretli asker ve eşkiya sürülerini sindirmek, onların hakkından gelmek için yapmış olsalardı, Fransa'nın bu yüzden uğramış olduğu birçok felâket önlenmiş olacaktı.

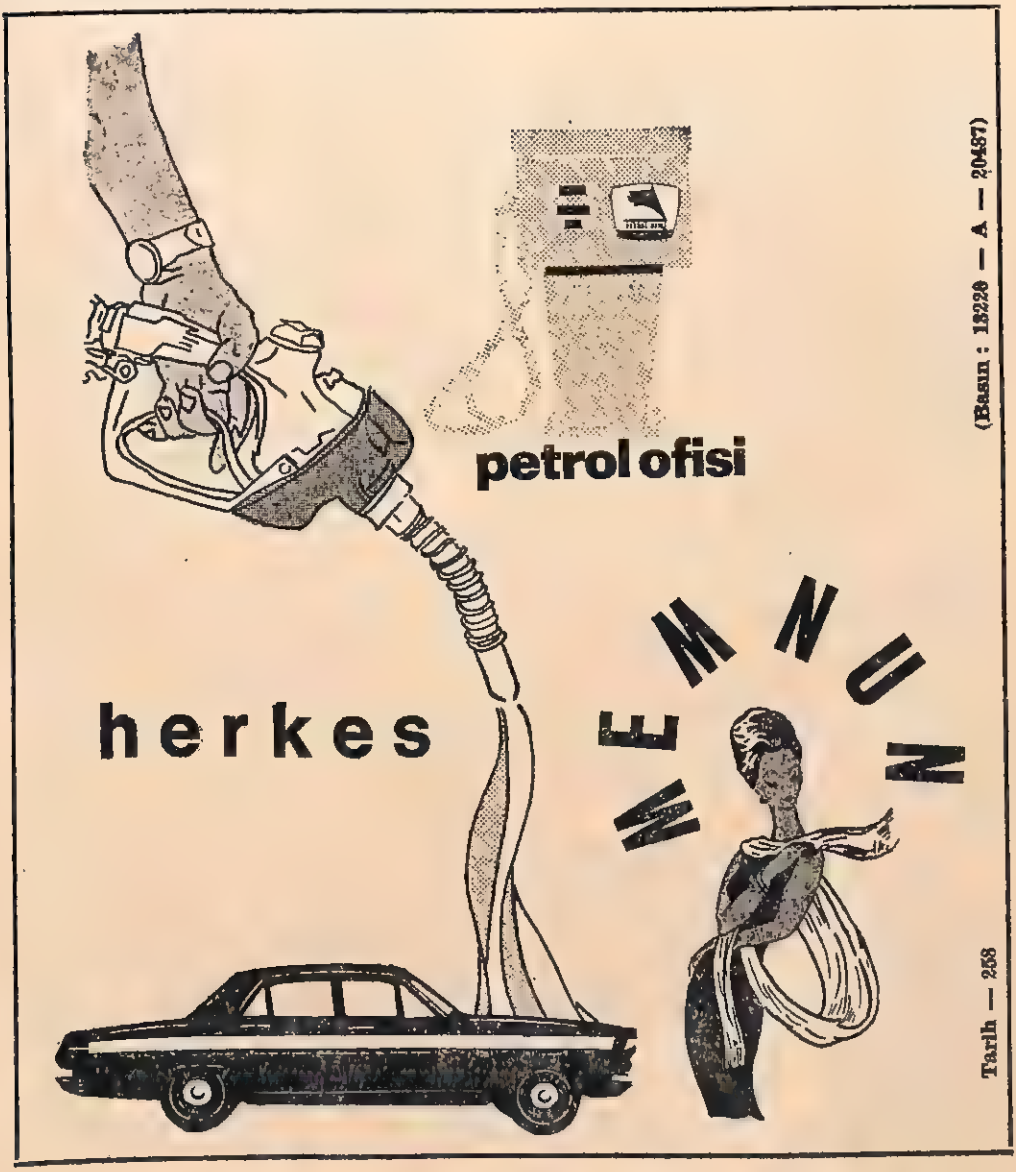

İSLÂM MÂNEVİYATININ
BERGÛZAR SİMALARI

Tarikat Mensuplarında Zarafet ve Hazırcevaplık

Yazan : Cemaleddin Server **REVNAKOĞLU**

Çemberlitaş'da, Atik Ali camii civarında, Mimar Hayreddin Mahallesinde, Rifaiye'nin Alvaniyye kolundan Kara Babay-ı Velî (1) dergâh-ı şerifi vardı. (Fevkani olan Tevhidhanesi yanmıştır; türbesi yerindedir.) Salı günleri ayin-i şerif icra edildiğinde halk arasında **Salı Tekkesi** de denilen bu dergâh-ı şerifin son postnişini, Hakkâk Zade Ali Haydar Bey merhum, rahmetli babacığımın eski dostlarından ve çok yakınlarından olduğu için çocukluğumun bir kısmı, bu dergâh-ı şerifte geçmişti.

Zamanın tanınmış musikişinaslarından, aynı zamanda âlim, şair, muhaddis ve Mesnevihan Musullu a'ma Hafız Osman, şeyhlâ Hafız Osman, Aksaraylı Sallabaş a'ma Hafız Hasan, Odabaşı'nın Şeyh Hulûsi Efendi ve nihayet zâkirler zâkiri, meşhurlar meşhuru Tatar Yaşar Baba, onun birinci sınıf çıraklarından

Çemberlitaş'da, Rifaiye Tarikatinin Alvaniye kolundan meşhur Kara Babay-ı Velî türbe ve tekkesinin son postnişini musikişinas, zâkirbaşı ve mersiyehan Şeyh Ali Haydar Bey merhum. (Kara Babayı soyadı olarak almışdır)

Terlikçi Mehmed Efendi (Karagöz Mehmed), ayrıca Paşazede Hüseyin Cevad Bey (Kambur Cevad), Kambur Cemil Efendi ve "şuûl" cü Ebül Hamîs gibi devrinde şöhret yapmış birbirinden değerli üstadların, bu dergâh-ı şerifte zaman zaman zâkirlik, zâkirbaşılık ve kıyam reisliği ifa etmiş bulunmaları, burasını göze çarpar bir hale getirmişti. İstanbul'da en çok tanınmış Kıyâmî, Rıfâî Tekkelerinden biri de burası idi.

ALİ HAYDAR BEY KİMDİR ?

Doğma büyüme İstanbul çocuğu olan tekkenin son şeyhi Ali Haydar Bey, gayetle müeddeb, cidden kibar, asîl bir "kalem efendisi" olduğundan, kendisini tanıyan herkesden saygı ve sevgi görürdü. Kendi Tarîkının ve diğer Kıyamî Tarikatlerin âdâbına, erkânına, "hurde-i tarîk" denilen bütün inceliklerine hakkıle vâkıf olduğu gibi musikiden de an-

(1) **Şifahi rivayetlere göre Kara Baba, Ni'mel Ceys'den (Fatihin askerlerinden) dir. Burada şehit düşmüştür. Evvelce kullanılan eski adı Kara Bala idi. Karaoğlan manasına gelen bu isim, zamanla Kara Baba olmuştur.**
Yine halk rivayetlerine göre, Kara Baba, kendisine getirilen hastaları ve yaramaz çocukları, üzerinden at ile geçmek suretile devs edermiş (çiğnermiş).
Diğer Kara Baba'lar : Gelibolu'da, Kara Baba isimli bir Bektaşi Tekkesi vardır. Rıza Tevfik, Serab-ı Ömrüm'de bu tekkeyi överek anlatır.
Çatalca'da Subaşı köyü çevresinde, mağaralar içinde Kara Baba isimli bir yatır, halkın ziyaretgâhı olmuştur.
İnegöl'de eski bir çiftlik yeri olan Kara Baba Zaviyesi de, meşhur ziyaret yerlerinden biridir.
Keskin'de, Maden kasabasında türbesi olan Hacıbektaş Halifelerinden Haydar Sultan'ın yanında yatan Kara Baba da, eski Türk azizlerinden biridir.

lardı. Hele klâsik tekke musikisini iyi bilenler, iyi öğretenler arasında sayılırdı. Tatlı, muhrık ve ihatalı güzel sesile ramazanlarda padişah sarayında ve Enderun-u Hümayunda, suret-i mahsusada yaptığı müezzinbaşılığından, Kıyâmî Dergâhlarındaki zâkirbaşılığından başka, mevlidhanlığı ve mersiyehanlığı ile de şöhret bulmuştu.

Saatlerce süren kıyam reisliğinde, manzum münacaat'ın okunmasından Tevhidi'ni usulile açması, kısmetmesi (2) ve zikir idaresi de hakikaten üstadane idi. Bunlara ilâveten bildiğimiz Mevlid-i şerifi, bilhassa bugün kaybolmuş bulunan besteli mevlidi, miraciyyeyi ve onun Tevşihlerini, her çeşit mersiyeleri, hele Yazıcıoğlu Mersiyesini, keza Bektaşi meydanlarına mahsus olan Safî Baba Mersiyesini ve bütün bunları eslâfdan gelme usulü ile, tavr-ı mahsusunda ve en iyi şekilde okurdu (3). Tahsil görmüş irfanlı, dirayetli bir insan olduğu için bu eserleri okurken, metnin edebî fesahatini, kendi kalıbına koyup değiştirmez, lehçe ve şive hususiyetlerini, dil karakterini bozmaz; aynen muhafaza ederdi.

Dergâhların sırlanmasından sonra son memuriyetleri olan Düyün-i Umumiyye evrak kaleminden ve Balıkhanenin tuz inhisarı kalem amirliğinden emekliye ayrılmıştı. Bu tarihten vefatına kadar Beyazıd camii şerifinde, fahrî olarak müezzinbaşılık etti. Camilerde, cumhurla okunan "tevşih" li mevlid-i şeriflerin ilâhi korosunu klâsik usullerle ve fevkalâde bir surette idare eylerdi. Eski fasılların, ağır bestelerin pek çoğu hafızasında saklı idi. Bu eserleri unutanlar veya eksiğini tamamlamak istiyenler Haydar Beye müracaat ederlerdi.

Yazısı da pek güzeldi. "Saz Rık'a" denilen inci gibi zarîf, incecik yazısı ile edîbane, münşiyane yazılar yazar, seci'li mektuplar ve hatıralar kaleme alırdı. Çeşitli makamlarda yüzlerce ilâhi, şuûl, durak ve mersiyyelerden seçerek meydana getirdiği büyük "İlâhi Mecmuası", zâkirler ve musikişinaslar için bulunmaz hazine değerini taşıyordu. Bilmiyoruz, acaba bu eser muhafaza edilebildi mi? (4).

"HÂLÂ EYVALLAH DEMEDİN"

Bir gün Ali Haydar Beye terbiyeli genç bir çocuk gelmiş. Büyüklerinden öğrendiği edeb ve erkân üzere niyâz ettikten, yani evvelâ şeyh efendinin hürmetle elini öpüp, kendisine gösterilen yere, yeri öperek oturduktan sonra :

"— Efendi Babacığım demiş, tarikatinize girmek istiyorum. Beni evlâdlığa kabul buyurmaz mısınız?"

Şeyh Efendi tarikate girmenin güçlüğünü, zorluğunu ve derviş olmanın pek kolay birşey olmadığını, Yunus'un tabiri ile: Bu "rıza lokması" nın demirden leblebi olduğunu, hemen yenilip yutulamıyacağını çocuğa anlatmak ve hatırlatmak için :

"— Evlâdım; çok iyi amma yapamazsın. Bu iş, ağır gelir" demiş.

Çocuk, elini kalbinin üstüne basarak, biraz da boyun keserek gayet istekli bir tavırla :

"— Yaparım efendim."

"— Evlâdım güçtür. Herşeye eyvallah demek var."

Çocuk yine sözü keser gibi :

"— Derim efendim."

"— Diyemezsin çocuğum. Hoşuna giden olur, gitmiyen olur. Eyvallah demek zorcadır."

---

(2) **Kısmetmek: Kıyam tevhidi'ne mahsus ritmik bir hareket şeklidir ve Kıyam kelime-i tevhidinin ikinci devresine aittir. Tevhid-i şerif, asl olarak bununla başlar. Bundan önceki kısımlar başlangıca ait hazırlık mahiyetindedir. Tevhid-i şerif, "kısmedilmek" suretile canlanır ve ancak bundan sonra devam etmeye başlar.**
Kıyam reisinin kudreti, tevhidi kısmetmesi ile ölçülür. Güzel kısmedemiyenler tevhidi yürütemezler.

(3) **Hırka-i Şerif Camii Müezzinbaşısı ve Siyakat yazısı mütehassısı, son Sa'di şeyhlerinden hattat ve zâkir Karagümrüklü Hafız Selâhaddin Bey merhum, Yazıcıoğlu mersiyesini, Kara Baba şeyhi Ali Haydar Beyden geçmişti.**

(4) **Kara Baba şeyhi Haydar Bey, 1935 ağustosunda boğaz kanserinden vefat etti. Merkez Efendi Haziresinde 11 nci adada yatıyordu. Kaadiriye-i Berzenciye'den Bağdatlı Şeyh Yusuf Babanın kabrine bitişikti. Vefatı tarihindenberi veresesinden hiç kimse sahip çıkmadığından bu değerli adamın kabrine pek çok kimseler gömüldü ve nihayet kayboldu.**
Türk Musiki Antolojisi (C. 2. S. 662) de Haydar Beyin vefatı tarihinin 1936 yılında gösterilmesi yanlıştır.

"— Ziyan yok Efendi Babacığım; ben, derim."

"— Çocuğum diyemezsin, bir düşün, hele acele etme."

"— Derim efendim."

"— Diyemezsin yavrum."

"— Derim efendim."

Artık iyiden iyiye canı sıkılan ve sabrı tükenen şeyh efendi, yine de belli etmek istemiyerek lâtifemsi güler bir yüzle :

"— Bak yavrucuğum demiş, herşey'e eyvallah diyeceksin diye deminden beri söylüyorum da hâlâ bir "Eyvallah" demedin."

BÖYLE DERVİŞİN, BÖYLE DE ŞEYHİ OLUR

Eski Darülfünün-i Osmanî (İstanbul Üniversitesi) Şerh-i Mütun Müderrisi Beylerbeyli Ferid Bey'in (Metinler şerhi profesörü rahmetli Ferit Kam) "hakîm-i kâmil-i İslâm" dediği ve "Mevlânay-ı Sânî" mertebesine çıkarttığı Kule Kapısı = Galata Mevlevihanesi'nin son postnişini, urefadan şair ve neyzen Ahmed Celâleddin Efendi merhumun kendisinden dinlemiştim :

Mevlevihanenin cümle kapısından içeri girerken sol tarafta, kapalı taş türbenin içinde yatan Hazret-i Şârih'in yani Mevlevilerce "Şârih-i A'zam" sayılan Ankaravî İsmail Resuhi Dedenin kabrini tamir ettiriyorlarmış. Tamir sırasında kabrin içindeki bölme duvarı yıkılınca bitişik kabirde yatan Derviş Ganem Dede, sırtında tennuresi, başında sikkesi, bilinen eski halile aynen ortaya çıkmış (5). Dergâhın şeyhi Aşçı Dede Zade Kudretullah Efendi, kabrinde güleç yüzü solmamış Ganem Dedeyi göstererek, biraz da övünmek ister gibi :

"— Gördünüz mü demiş, derviş dediğin böyle olur."

Üsküdar Mevlevi şeyhi Ahmed Remzi Dede Efendi, Mevlevilerin zarafetini ve hazırcevaplığını hatırlatmak istediği vakit :

Nükte sencan'ın çoğu, mensub-i Mevlânâ çıkar.

derdi. Tıpkı bunun gibi Kule Kapısı şeyhinin Mevlevi dervişleri de, sözün altında kalırlar mı ya? Bahusus böyle biraz da ucu kendilerine dokunursa. İçlerinden birisi hemen ortaya çıkmış, hepsinin namına konuşuyormuş gibi, evvelâ Ganem Dedeyi, sonra da Hazret-i Şarih'in yattığı sandukayı göstererek :

"— Eyvallah şeyhim efendim demiş, derviş dediğiniz böyle olur; böyle olur amma (Şarih Dedeyi tekrar işaretle) böyle de şeyhi olur."

Bu cevap, Kudretullah Efendide söz söyliyecek kudret bırakmamış!

BAŞKA BİR TİP

Sultan Selimli Hafız Efendi, Sultan Selim'de Medresetül Mütehassısîn'in Kelâm Şubesinde okurken, musikiye intisabı dolayısiyle tekkelere de devam ederdi. Hali vakti pek yerinde olmadığından gittiği tekkelerin ekseriya lokma saatlerinde bulunur, fakir dervişler ve uzaktan gelen misafirler için kurulan vakıf sofralara oturur, karnını doyurur, sonra da Tevhidhanede zâkirler arasına karışıp, pek tesirli, yanık ve kıvrak sesile, ayin-i şerifin devamı müddetince peyrevlik (zâkir yamaklığı) ederdi. Ara yerdeki duraklamalarda aşr-ı şerif okur ve bazan da mukabele-i şerifenin bitimine yakın Medineli zâkir Hacı Meded ile birlikte "Sâlâ" verirlerdi. Bu hizmetine karşılık o devrin parası ile galiba bir lira, yahut bir buçuk lira alırdı.

Tarikat mensupları arasında mâh-i matem = matem ayı bilinen Muharrem aylarında ise Valde Hanındaki İranlılara mahsus camiye gider, ortalığı yakıp kavuran edasile mersiyeler okur ve mabedin içini Kerbelâya çevirirdi. Ayrıca İstanbul camilerinde, daha ziyade kadınlara mahsus camilerde mukabelesi vardı. Bunlardan başka düğünlerin saz fasıllarına katılır, hanendelik veya gazelhanlık ederdi. Tarikatlerin kaldırıldığı, tekkelerin sırlandığı tarihe kadar hayatı hep bu şekilde geçti.

Tekkelerin sırlanmasından sonra bunların hepsi unutuldu. Hatta inkâr yoluna sapıldı. Kendisine "Hafız Efendi" denilmesini bile istemez oldu. Rastgeldiklerine buna dair ciddi tenbihlerde bulu-

---

(5) Diğer tarikatlerde olduğu gibi, Mevlevilerde de "can" lar, "nevniyaz" lar (eski yeni bütün dervişler) vefatlarında tennure ve hırkası ile birlikte çeyizlenip (kefenlenip) kabre konulur. Tarikat-i aliyye dilinde buna, "gidiş çeyizi" denilirdi.

nurdu. Bununla da kalmadı, tekkelerin, tekkeye gidenlerin aleyhinde söylemediğini bırakmadı. Şöhret saçağına belki de bu şekilde ve ancak muhalefet yolu ile uzanacağını sanarak birdenbire Mevlânâ düşmanı kesiliverdi. Arsız mahalle çocuğunun minarenin "alem" ine dilini çıkarması gibi kendine mahsus garip iddialarla Mevleviliği yermeye başladı. Evvelce baş keserek kapısından içeri girdiği ve "zuhurat" ından daima nasiplendiği tarikat müesseselerini, tarikat büyüklerini, dilinin döndüğü kadar bir düşmanın yapamıyacağı şekilde kötüledi. Üstelik bir de hiç tarih okumamış gibi Muaviye'nin hasbî meddahlığını yapmaya kalktı. Girip çıktığı yerlerde bu zihniyeti kabul ettirmiye çalışıyordu. (Bu hizmet ve sadakati, inşallâh boşa gitmemiştir; Muaviye onu yanına almıştır.) Nihayet karşısına Refii Cevad Ulunay çıkınca ister istemez dilini yuttu, sesini kesti ve bir köşeye sindi. Fakat kafasının ufuneti içine akmıştı. İçinin çöküntüsü yüreğine oturmuştu. Bir türlü dindiremediği bu ruhî sıkıntı ve çırpıntılar içinde Seyyid Abdülhakim Efendiye koştu. İçini kemiren kurtların azgınlığını durdurup yatıştırmak ihtiyacında idi.

"SANA EŞEK DESEM YERİDİR"

Sultan Selimli Hafız Efendi, yıllarca içinde bulunduğu ve ücret karşılığında vazife alıp bizzat içine karıştığı şey'in mana ve mahiyetini, gerçek gayesini güya bilmiyor, anlamıyor, anlayamıyordu da, bunu Abdülhakim Efendiden henüz öğrenecekti.

Acaba ne idi o tekkelerde çalınan nay'ler, kuddum'ler, mazhar'lar ve kendi basit söyleyişi ile o düdükler, dünbelekler?..

Seyyid Abdülhakim Efendi, Ervasîler soyundan ve zamanın göze çarpan belli başlı ilim adamlarından biri idi. Hafız Efendinin talebesinden olarak devam ettiği Medresetül Mütehassısîn'de tasavvuf ve tasavvuf tarihi okutuyordu.

Hafız Efendinin iş olsun diye sorup öğrenmek istediği şeyleri cevaplandırmak, onun için mühim birşey değildi. Hepsini ona birer birer anlattı ve icap ettiği şekilde açıkladı. Fakat Hafız Efendi bunlara bir türlü doymamış, kanmamıştı. Hatta içinden inanmamıştı bile. Kafasına bunları yerleştirecek bir başka adam lâzımdı. Yeniden başvuracak bir başka kapı arıyordu. Hatırına Mehmet Âkif'in "üstad-i hatîmim" dediği müderris Ferit Bey geldi. Aynı şeyleri bu sefer ona sordu :

"— Nedendi o düdükler, dünbelekler? Durmadan dönen dervişler? Susmayan o mutrib-i semâvî?"

Ferid Bey, bu eski mollasının bozuk niyetli olduğunu biliyordu. Önce aldırış etmedi, oralı olmadı, fakat üsteleyince mecbur kaldı. Sinirli, öfkeli bir tavırla yerinden kalktı; odanın içinde bir aşağı, bir yukarı dolaştıktan sonra aradığını bulmuş gibi birden durdu. İlhamını tamamlamış olmanın hazzını gizliyemiyordu. **"Artık hak ettin!"** der gibi Sultan Selimliye dönerek :

"— Yaz bakalım!" dedi. **"Bikr-i mazmun"** larla ördüğü şu mısraların içinde, içinin kızgınlığını dile getirmişti :

Sırr-ı nây-ü semâ'ı anlamayan
Kafana dünbelek desem yeridir
Ayn-ı mebhasde şâk idi sofu;
Sana anden eşek desem yeridir.

Zavallı Sultan Selimli, susamıştı sanki buna..

Bankaların, Gazetelerin, Ticarî müesseselerin, Kara, Deniz ve Hava nakil vasıtaları işleticilerinin dikkatine :

HİZMETLERİNİZİ,
MAMULLERİNİZİ,
MAHSULLERİNİZİ

EN İYİ
PTT TANITIR

Telefon rehberimiz, Telgraf kopyalıklarımız, Reklâm, Damga ve Etiketlerimiz, Telefon kabinelerimiz ve binalarımız

REKLÂMLARINIZ
İÇİN EMRİNİZDE
VE
HİZMETİNİZDEDİR.

İç yüzü, Çarlığın yıkılışından sonra anlaşılan gizli anlaşma

REVAL'de OSMANLI DEVLETİNİN TAKSİMİ

Yazan : Cemal KUTAY

9 - 10 haziran 1908 de, İngiltere Kralı Yedinci Edvard'la, Reval'de buluşarak, Osmanlı Devletinin taksimi üzerinde en açık ve hükümleri sarih anlaşmayı yapan son Rus Çarı İkinci Nikola.

Sultan Hamid'in Mabeyn Başkâtibi Kara Tahsin Paşa anlatır ki, 1900 senesinden sonraki hadiselere mukavemet edebilecek bir başka hükümdar bulabilmekte tarih, tarafsız ve âdil hükümlere bağlı kaldığı müddetçe sadece sıkıntı çekmez, çâresiz kalır!.. İfade tarzı, kesin manalar için hüküm elde etmiye hiç de elverişli olmıyan ve 1908 İkinci Meşrutiyetinden sonra vazifesinden uzaklaştırılması için Padişah nezdinde inkılâpçıların ağır tazyiklerde bulunduğu Tahsin Paşanın yukarıki teşhisinde hakikat payı ağır basar: Gerçekten de, 1900 le 1908 arasındaki iç ve dış olaylar, 1876 danberi Osmanlı tahtındaki hükümdar için hiç de huzur verici değildir: Vatanın ücra köşelerine kadar yayılmış olan hafiye teşkilâtı, Hünkârın kurulmasına aklın güç alacağı ısrar ve azimle çalıştığı istibdad nizamının devamı için didinirken, İmparatorluğun insanlarını terkib eden Türklerden gayrı unsurlarda ayrılış hareketleri her ân genişliyor, dış tahrikçilerle baş kaldıran Ermeniler, artık bir Prenslik olan Bulgarlar, İtalyan ve Sırp tesirleri ile isyan sahasına dönen Arnavudluk, Avusturya - Macaristan imparatorluğunun gözlerini diktiği Bosna - Hersek, Girid'i Enosis sınırının ilk kademesi sayan Yunanistan ve hepsinin el birliği ile ateş kazanı haline getirdiği Makedonya'dan Yıldız Sarayının duvarlarına çarpan acı haberler, yaşlı Padişahın günlerini zehir ediyor... Ve, Saray da, Bab-ı Âli de artık memleket içindeki huzursuzluğu unutmuş, hiç olmazsa umursamamış olmanın çâresizliği içinde gözlerini dışarıya dikmiş, olayları endişe ile takip ediyordu.

Ve, 9 Haziran 1908 salı gününü, 10 haziran 1908 çarşambaya bağlıyan gece, gerçekleşmesinden korkulan haber geldi: İngiltere Kralı Yedinci Edvard'la, Rus Çarı İkinci Nikola sonradan Estonyaya geçip Tallin ismini alan Reval limanında, Romanof Hanedânına ait yatta buluşmuşlar ve Avrupa'nın yüz senedir HASTA ADAM dediği Osmanlı

İmparatorluğunun taksimi üzerinde SON şartları tesbit etmişlerdi.

CERMENLİĞİN YAYILMASINA CEPHE ALANLAR

Daha sonra Birinci Dünya Harbinin çıkışına sebep olan AVRUPANIN İKİYE BÖLÜNMESİ siyasî manzarası, Bismark'dan sonra Avusturya - Macaristan ile yakınlaşarak, *Şark'a Doğru* siyasetini, millî Cermen politikası haline getiren İkinci Vilhelm, Avusturya - Macaristan İmparatoru Fransuva Jozef'le anlaşarak Balkanlardaki Şlav hâkimiyetini durdurmak için harekete geçmişlerdir ve Osmanlı devleti, kendileri için tek mesneddi. Ama ne zamana kadar? Eğer, sayısız zorluklar içinde olan bu devlet, kendi imkânlarıyla derlenip toparlanmak kudretini gösteremeyecek olursa, ihtirasları ayaklanmış *düvel-i muazzama*'yı durdurmak nasıl mümkün olacaktı?

Sultan Hamid, Avrupa'nın büyük devletleri arasındaki rekabetin iç örgüsünü yakından bildiğinden, Alman İmparatoru İkinci Vilhelm'le sıkı münasebetler kurmuş, İmparatorun iki defa İstanbul seyahatini temin etmiş, Kudüs'e yaptığı seyahat sonrasını, Anadolu - Bağdad hattı imtiyazını vererek, fiilî Rus saldırısına karşı, Alman yardımını temin etmişti: Bu demiryolu, Hindistan hâkimiyetini de tehdid ettiğinden, İngiltere, Rusya'ya temâyül etmiş, Akabe meselesinde Sultan Hamid'in takip ettiği HİLÂFET POLİTİKASI ise, Londra'yı büsbütün endişelendirmiş, hatta sinirlendirmişti. 1870 - 1871 Harbinin acısını hâlâ unutmamış olan Fransa, Rusya'yı kendi safında tutabilmek için Moskofluğun Osmanlı ülkelerini aşıp "sıcak denizlere" çıkma ihtirasını tasvip etmiş gözüküyordu.

Reval'de, İngiltere Kralı ile Rus Çarı arasındaki görüşmelerin siyasî havanın böylece karşılıklı kümelenmesinin ışığa kavuştuğu hava içinde olması, Sultan Hamid için öylesine endişe kaynağı olmuştu ki, Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşayı bizzat Alman sefirine göndererek "Berlin'in neler düşündüğü" nü sormuştu. O günlerde, Kayser Vilhelm'in Viyana'ya yapacağı seyahatte, Reval'de görüşülenlerin de ele alınmasının kaçınılmaz olması, Bab-ı Âlinin ümidlerini, yine, Alman Pâyitahtına çevirmişti: Çünkü biliniyordu ki, Bağdad hattına yatırılan milyonlarca altın ve bilhassa siyasî ümidler ortada iken, Cermenler, Osmanlı devletinin Moskofları İstanbul'a sahip yapacak taksimine silâha başvurma bahasına mâni olacaklardır ve Sultan Hamid'in son yirmi senelik politikası, bu gerçeğin mihverine dayalıdır...

HABER, MAKEDONYA'YI KARIŞTIRIYOR!..

Reval'den gelen heyecanlı haberler, İstanbul'dan çok, imparatorluğumuzun en nâzik ve buhranlı bölgesinde, Makedonya'da derin akisler, heyecanlı tepkiler yarattı...

1896 dan itibaren Makedonya'da "özel bir idare" vardı: HASTA ADAM'ın mirâsı içinde, stratejik hususiyeti, üzerinde yaşayan insanların kozmopolitliği, çeşitli ihtirasların boğuşması bakımından en buhranlı bölge olan MAKEDONYA'yı, ne Cermenlere, ne Slavlara kaptırmamak için, Osmanlı devletini JANDARMA hüviyetinde burada görmeyi tercih eden İngiliz - Fransız - İtalyan politikasının tecellisi olarak, Makedonya'ya milletlerarası inzibat kuvvetleri gönderilmiş, bizimkiler de vazife almışlardı: İşte, İkinci Meşrutiyeti hayâl olmaktan çıkartan asıl sebep budur: DOKUZUNCU ORDU adı altındaki Rumeli askerî kuvvetlerimizin genç erkân-ı harblerinin, nisbî hürriyet içinde dünyayı tetkik edebilme ve ülkelerinin dertlerini daha reel, daha akılcı, devre uygun ölçülerle görebilme imkânına sahip olmaları...

REVAL'deki kararlar neydi? Bunların mahiyeti, ancak, Bolşeviklerin, Çarlık idaresini yıkmasından sonra öğrenilebildi: İngiltere Kralı Yedinci Edvard'la, Rusların son Çarı İkinci Nikola arasında, İngiliz - Moskof hükümetleri tarafından hükümdarlara verilmiş olan müzakere ruznamesi icabı, dört esasda mutabık kalmışlardı:

1) Osmanlı Devletinin dünya için devamlı ve tehlikeli ihtilâf konusu olmak-

tan çıkarılması için, bazı mıntakaların yed-i emin olarak beynelmilel idareye verilmesi,

2) Bu bölgelerden Irak'ın İngiltere, İstanbul ve Boğazların Rus nüfuz mıntakası olarak bu devletlerin idaresine terki,

3) Osmanlı devletinin mukadderatı tâyin edilirken, Şark Meselesi ile alâkalı diğer devletlerin elde edecekleri menfaatlerin, yeni ihtilâflara sebebiyet vermiyecek şekilde tesbiti,

4) Osmanlı devleti hududları içindeki gayr-ı Türk ve gayr-ı Müslim unsurların kendi kendilerini idare hakkı üzerinde, Rus ve İngiliz hükümetlerinin bugüne kadar siyasetlerine esas olmuş unsurların yine esas addedilmesi.

MAKEDONYA KARARLARI "DEVLETİN SONU" SAYIYOR!..

Reval'in kararlarının gizliliği üzerinde tam bir dikkat gösterilmesine rağmen, 1900 den ve bilhassa Birinci Dünya Harbinin kanlı safhalarından sonra kudreti ve şümullülük derecesi meydana çıkmış olan casusluk teşkilleri, Finlandiya körfezinin bu sâkin ve çevresi sımsıkı tarassud altındaki Rus askerî limanına da ağlarını kurmuş olarak, ÇOK GİZLİ kararları, tam metin olarak olmasa da, gerçeğe çok uygun hüviyeti içinde öğrenebildi ve sadece dünya umumî efkârına iletmekle kalmadı, alâkalı devletlere de, çeşitli kaynaklardan sızdırılmış haberler halinde sundu: Bunların başında da, çok tabiî Osmanlı Devleti geliyordu...

Makedonya'daki genç zabitler ve onları ihtilâl için teşkilâtlandırmış olan İttihad ve Terakki, fiilî hareket için böylesine sebeplerin hasreti içinde olan havada, haberleri, büyük bir isabetle BOMBA HÜVİYETİ HALİNDE patlattı: Şapiyografla teksir edilmiş olan metinler, eşkiya takipleri için Makedonya dağlarında vazifeli en küçük kıt'alara kadar ulaştırıldı. İttihad ve Terakki reisi, Mebuslar Meclisi ve Ayan Başkanı Ahmet Rıza Bey hatıralarında, Reval kararlarının, Meşrutiyetin ilânı üzerindeki tesiri için şöyle der :

"— Paris'teki İttihad ve Terakki merkezi ile Brüksel, Londra, Roma, Berlin ve Kahire'deki şubelerimize, aynı metni ihtiva eden ikazlar, aynı zamanda gelince, bizim, meçhul dostlar tarafından intibaha davet edildiğimiz ve tehlikenin fecaatli mahiyetinin izah edilerek, ne bahasına olursa olsun harekete geçmemiz telkin edildiği neticesine vardık. Bu metni, derhal, Selânik, Manastır, İşkodra ve Yanya'daki gizli teşkilâtımıza ulaştırdık. Oradan gelen haberlerden hayretle öğrendik ki, aynı mahiyetteki ikaz, gerek mümessilerimize, gerek doğrudan doğruya Ordumuzdaki genç unsurlarla mülkî âmirlere de yapılmış. Böylelikle hadisenin üzerindeki mahremiyet perdesi kalktığı gibi bizlere, memleketin diğer aksamı üzerinde de ikaz ve intibah vazifemizi hatırlattı. Alınan bir kararla, Padişaha, Sadrazama, Hariciye ve Harbiye Nezaretlerine açık telgraflarla kararların devletin bekası için nasıl meş'um bir tehlike teşkil ettiği anlatılmıya çalışıldı."

İKİ AYRI GÖRÜŞ : PROTESTO VE SİLÂHA SARILIŞ

İttihad ve Terakki'nin Avrupa'nın hemen hemen bütün merkezleriyle, Mısır'da ve Suriye'de gizli - açık faaliyette bulunan şubelerinde hadisenin karşılanma tarzı ile, Makedonya'da artık gizli ihtilâl cemiyeti hüviyetini almış olan Ordu'daki telekkisi ve alınan tedbirler, birbirine hiç uymadı: İttihad ve Terakki, protestolarla devleti uyarmak yolunu tutmuştu. Bunlar, Yıldız Sarayında toplanıyor, sık sık Sarayda içtima eden Nazırlar Meclisinde müzakere ediliyor ve durmadan, Avrupa merkezlerindeki sefirlerimizden malumat isteniliyor, hülâsalar çıkarılıyor, uzun mutalâalarla mazbatalar tanzim edilerek Sultan Hamid'e takdim ediliyor, yorgun ve yaşlı Padişah, bunlara, şifahî ve tahrirî mutalâa ve iradelerini ilâve ediyor, her saat biraz daha kalınlaşan dosyalar makamdan makama, elden ele dolaşıyor, daha yeni haberler gelince bunların üzerine *"HIFIZ"* işareti konularak, -o günün tâbiriyle...- rafa konuluyordu!.. Aşırı merkeziyetçi, kırtasiyeci, bürokrat ruhlu, ve sadece zaman kazanmıya

Reval anlaşmasının imzalandığı günlerde, Makedonya, kaynıyan kazan halinde idi: Çeşidli ırk, din ve milliyetlerin gizli açık ihtiraslarına sahne olan bölgede, âdeta, devamlı harp hâli mevcuttu. Milletlerarası kuvvetlerin getirdiği serbestlik içinde, genç zabitler, vatan ve dünya hadiselerini daha gerçek yüzüyle görebiliyorlardı. İngiltere Kralı Yedinci Edvard'la Rus Çarı İkinci Nikola arasındaki gizli anlaşmanın metni üzerinde sızan haberler, büyük bir heyecana sebep oldu ve İkinci Meşrûtiyet, vatanın taksimine karşı müdafaa tedbirlerinden birisi olarak ilân edildi.

Klişemiz, Makedonya demiryollarını, eşkiya ve çetelere karşı koruyan Osmanlı muhafızlarını gösteriyor.

dayalı haricî siyasetin icaplarının, gelişi hiç de sürpriz olmıyan tehlikeli neticeler önünde ruh ve mahiyet değiştirmesi mümkün mü idi ?

O günlerde, yedinci sadrazamlığından yeni azledilmiş ve *Heyet-i Vükelâya memur*, yani bugünkü tâbiriyle *sandalyasız bakan* olan Sait Paşa, hatıratında, Reval mülâkatının neticeleri Saray ve Bab-ı Âliye geldiği zaman bitmez tükenmez toplantıları uzun uzun anlatır ve şöyle bir itirafta bulunur :

"— ... Fakat ikrar ve tasrihi mahz-ı hakikattir ki, sabahlara kadar sürmüş olan bu meclis in'ikadlarının neticesi, senelerce malum hadisatın seyr-i tabiîsi üzerindeki netayic-i malûmesine vusulü idi. Devletin haysiyet ve bekası bahsinde arzettiği mühlik netayice karşı ise, aldığımız yeni bir tedbir mevcud değildi."

Sait Paşanın dört cildlik hatıralarında en çok rastlanan tâbir Protesto'dur : Tehlike nereden gelmişse, bu tehlikenin, kaybolmuş menfaatler dolayısiyle bizimle beraber muhatabı olanları yanımıza, yâni imdadımıza çağırmak propestosu... Çünkü gerçekten, belirli safımız yoktu ve öyle şartlar içinde idik ki, kendi başımıza, üzerimize hırs ve iştiha ile dikilmiş doymak bilmez bakışların maddî vasıtası olan insafsız ve müsamahasız tazyikleri yıkacak kudrette de değildik...

Makedonya'dakiler, hakikati anlamışlardı: Birşeyler yapmak lâzımdı.. Bir şeyler yapmak!.. Şartlar, zamanlardır telkin edilenler, dünyanın içindeki durumun bizlere açtığı ufuk, şu gerçekte toplanıyordu: Osmanlı devletinde de, yaşanılan çağa yaraşacak rejim değişiklikleri gerekiyordu: Bunların, İmparatorluğumuzun o yamalı bohçaya benzi-

yen dokusu üzerinde nasıl tesirler ve neticeler yaratacağını, ne reel ölçülerle görebilecek göz ve düşünecek kafa vardı, ne de böylesine zaman... BİR ŞEYLER YAPMAK zarureti ise, vatanperliğin tek şartı olarak karşıda idi: Genç zabitler, bu BİR ŞEYLER YAPMAK vazifesini, kendi meslekleri ve sahaları içinde telekki etmenin vicdan rahatı ile şunu yaptılar: Silâha sarıldılar!

DÜNYANIN BEKLEMEDİĞİ

Bu, dünyanın olduğu kadar, Yıldız Sarayının ve Bab-ı Âlinin de beklemediği netice idi: Bu sebeple, Niyazi, Enver, Eyub Sabri Beyler, emirlerindeki kıt'aları alıp da, devlete isyan mahiyetinde *dağa* çıktıkları zaman, Reval'de kararları imzalamış olanlar dahil, herkesin gözleri, Makedonya dağlarına çevrildi: Hayret, endişe, takdir, kırgınlık, hiddet, ümid gibi karmakarışık duyguların tesirleri ile doku olarak Makedonya dağlarına çevrildi...

Bu, ne ülkenin, ne de bilhassa dünyanın beklemediği SAFHA idi: Neticeler ne olursa olsun, Reval anlaşması tarihe, kendisinin asıl mevzuu olan "Osmanlı Devletinin mirası" üzerindeki taksime "HASTA ADAM" ın hayat mücadelesi yolundaki son direnişlerinin görünürdeki sebeplerinden birisi olarak giriyordu....

islam mimarisinin ilk büyük eseri

Kubbet-üs Sahra'nın Çinileri

Yazan : Erdem YÜCEL

Emeviler zamanında, Haç farzının ifâsı için o sıralarda İbni Zübeyr'in halife olduğu Mekkeye giden müslümanlara mani olmak ve onları Kudüse getirtme imkânlarını arayan Abdülmelik (685 - 705), buradaki mukaddes bir kayadan istifade etmiştir.

Kudüs'de Hacer-i Muallak denilen bu mukaddes kaya, Musevi inancına göre yeryüzünün tam orta noktasını teşkil etmekte ve aynı zamanda cehennemin üzerinde bulunmakta idi. Diğer taraftan Hz. İbrahim, oğlu İsmail'i kurban etmek isterken, Tanrının gönderdiği koyunun da buraya geldiğine inanılıyordu.

Hz. Muhammed'in Miraç hadisesinde göklere yükselirken ayağını son defa bu yere bastığı rivayet olunmaktadır. (1)

İlk islâm ve kısmen arkeolojik kalıntıların bulunduğu bölgede, vaktiyle Benî İsrail hükümdarı Hz. Davud'un başlıyarak, Hz. Süleyman'ın tamamladığı büyük bir Musevi mabedi bulunuyordu. Fakat Hz. Ömer Kudüsü fethettiği zaman **Mabed-i Süleyman** ismi verilen bu yapıya ait hiç bir ize raslayamamışdı. Bundan başka gene burada, Kubbet-üs Sahra'nın karşısında, sonradan Mescid-i Aksa'nın inşa edildiği yerde bir de Bizans bazilikası bulunuyordu. (2)

Bütün bu hususları göz önüne alan Abdülmelik, islâm camiasının dikkatini üzerine çekecek eseri için burasını seçmiş ve inşasına 687 de başlıyarak 691 de tamamlamıştır. Sonradan Dokuzuncu Yüzyılda, Abbasi halifelerinden Memun Abdülmelik'in Kubbet-üs Sahra kitabesindeki ismini sildirerek yerine kendisini yazdırmışsa da, tarihi değiştirmeyi unutması yapının kime ait olduğunu ortaya koymuştur.

MİMARI KİMDİR ?

Kubbet-üs Sahra'nın mimarı, diğer ilk islâm yapılarında olduğu gibi meçhul kalmıştır. Fakat K.A.C. Creswell, Raja ibn Haywâ ve Yazîd ibn Sallâm isimlerinden bahsetmekle beraber, bu hususta kati bir hükümden kaçınmış, bunların sadece mâlî işlerin kontrolü ile olan alâkalarını belirtmiştir. Ayrıca Onüçüncü Yüzyılda Abu'l-Ma'âli al-Musharraf, Kubbet-üs Sahra'nın batısındaki hazine binasının iki kişi tarafından inşa edildiğini ileri sürmüştür (3).

Bu bakımdan kesin bir isim verilememekle beraber, yapının mimarı olarak hazine binasını inşa eden ve malî işleri yürüten şahısları kabul etmemiz belki de hatalı olmıyacaktır.

MİMARİ ÖZELLİKLERİ

İslâm mimarisinin ilk büyük âbidevî eseri olan Kubbet-üs Sahra'nın plânı, İstanbul'da Sergius Bacchus (Küçük Ayasofya), Ravenna'da St. Vitale'nin, dolayısıyla merkezî yapılı Bizans mima-

(1) **Suut Kemâl Yetkin, İslâm Mimarisi, Ankara 1959, s. 26.**
(2) **Celâl Esat Arseven, Türk Sanat Tarihi, İstanbul, C. I, s. 36.**
(3) **K.A.C. Creswell, A Short Account of Early Muslim Architecture, Baltimore 1958, s. 33 - 34.**

risinin değişik bir varyasyonunu ortaya koymaktadır. Binanın içerisinde, Suriye Hıristiyan ve Filistin sanatı ile Bizans etkisi kendini kuvvetle hissettirmektedir. Kezâ sütunlar, başlıklar ve mermer kaplamalar İstanbul Bizans kiliseleri ile büyük bir yakınlık göstermektedir. Ayrıca tezyini unsurlardaki akantus desenleri, kuşaklar üzerindeki madeni kaplamalar, mahallî, saf Bizans şekilleridir. Mozayiklerdeki dekoratif motifler ise, Bizans olduğu kadar Sasanî sanatını da hatırlatmaktadır. (4)

Kubbet-üs Sahra sekizgen bir plâna sahip olup, her kenarı 20.50 m. uzunluğunda ve 9.50 m. irtifaındadır. Mukaddes kayanın üzerini örten 20.50 m. çapındaki altın yaldızlı merkezî ahşap kubbenin yüksekliği de buna eşittir.

Hıristiyan kiliselerinin rotunda tipi plânını andıran bina, iç içe iki ayrı galeriden meydana gelmiştir. Bunlardan dış taraftaki galeriye dört kapı vasıtasıyla girilmekte ve üst örtü sistemini de aralarında ikişer sütun ile üçer kırık kemerin bulunduğu sekiz ayak taşımaktadır. İç galeri, dört ayak ve on iki sütunun taşıdığı on altı pencereli yüksek kasnağa oturan, dıştan kurşun kaplı kubbe ile örtülüdür.

Asıl görevi ziyaretçilerin kutsal kayayı tavaf etmesini sağlayan bu galeride yer alan mihrap, diğer camilerdeki esas rolünü kaybetmiştir. (5)

Yeşil ve kırmızı somakiden yapılmış sütunların başlıkları, yaldızlı kenger yapraklarından meydana gelmiştir. Ayrıca buradan mukaddes kayanın altında, 4.50 m. derinliği olan mihraplı bir mağaraya inilmektedir.

1276 YILDA 10 TAMİR

On Birinci Yüzyılda bir zelzele neticesinde harap olduktan sonra, Abbasi halifelerinden El-Memun tarafından tamir edilen Kubbet-üs Sahra, bundan yedi yıl sonra gene Abbasilerden Hakem'in emriyle yeniden onarılmıştır. Bir müddet haçlıların işgaline uğramış, kiliseye tahvil edilmiş ve sonra Salâhaddin-i Eyyubi zamanında tekrar eski haline getirilmiştir. Onüçüncü yüzyılda, ikinci defa haçlıların eline geçmişse de Memlûklar tarafından yeniden tamir edilmiştir.

Bununla beraber Kubbet-üs Sahra'nın hakiki manadaki onarımı Türkler tarafından yapılmıştır. Zirâ ilk defa Onaltıncı Yüzyılda Kanunî, burasını esaslı bir surette ele almış ve haricî kısımlardaki mozayikleri, devrinin çinileri ile kaplatmıştır.

Bundan sonra Kubbet-üs Sahra, Onsekizinci Yüzyılda Birinci Abdülhamid, Ondokuzuncu Yüzyıl başlarında Abdülmecid, Abdülâziz ve asrımızın başında da İkinci Abdülhamid tarafından üzerindeki çinileri ile birlikte yeniden onarılmıştır. 1922 - 1925 yıllarında Meclis-i Âlâ-i İslâmın daveti üzerine, Mescid-i Aksa'nın tamiri için Kudüse giden Mimar Kemâleddin Bey, Kubbet-üs Sahra'nın âcil tamirlerini ele almış, yapıyı daha fazla harap olmaktan kurtarmıştır.

MOZAYİK VE ÇİNİLERİ

İslâm âbideleri içerisinde Kubbet-üs Sahra, Şam Emeviye Camiinden daha önce mozayik ile süslenmiş ilk eserdir. Fakat mozayiklerin hemen hepsi aynı kalite ve işçiliğe sahip olmamakla beraber, aralarında gayet güzel örneklere de rastlanmıştır.

Bilhassa mozayikleri buraya yerleştiren sanatkâr, ışık alan yerlere ihtimam göstermiş, en güzel örnekleri buralara yerleştirmiş, nisbeten karanlık kısımlara da ikinci kalitede olanları ayırmıştır. Mozayikler içerisinde renkli cama, yer yer altın, gümüş ve sedeflere rastlamak mümkünse de, bunların daha geç tarihlere ait olmaları imkân dahilindedir. Mozayiklerin büyük bir kısmı 691 yılında yapılmış olmasına rağmen, aralarında sonradan ilâve edilenler de bulunmaktadır.

Celâl Esat Arseven, bu mozayiklerin İstanbul'dan celbedilen bir Bizans sanatkârına yaptırtıldığını İbni Haldun Tarihi mukaddimesinde okuduğundan bahsetmektedir. (6)

Türk çini sanatı üzerindeki araştırmaların memleketimizde yeni yeni başladığı 1949 yılında neşrettiği bir eserinde Prof. Oktay Aslanapa, Kubbet-üs

(4) D. Talbot Rice, İslamic Art, London 1965, s. 11.
(5) Suut Kemâl Yetkin, aynı eser, s. 27.
(6) Celâl Esat Arseven, aynı eser, s. 36.

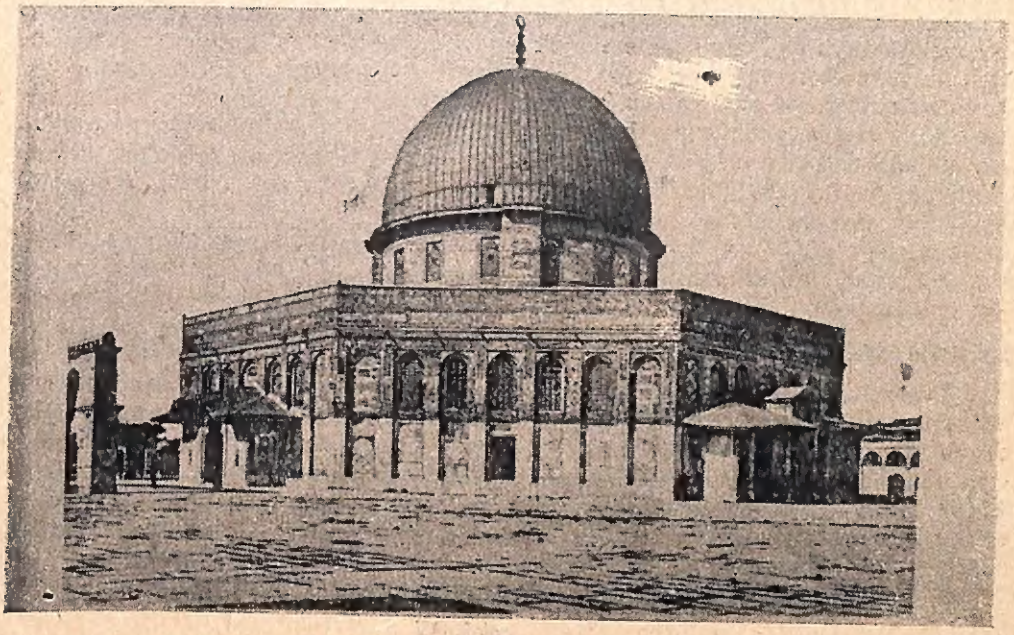

Kubbet-üs Sahra'nın güney - batı cephesinden bir görünüş.

Sahra'nın Kanunî devrine ait çinilerini, Onaltıncı Yüzyılın en güzel örnekleri arasında saydıktan sonra, iyi birer resimlerinin neşredilmeyip, haklarında da etraflı izahat verilmediğinden şikâyet etmektedir. Bundan sonra kubbe kasnağının dışına yerleştirilen çinilerin, elde mevcut fotoğraflarına istinaden Kütahya karakteri taşıdığını belirtmiştir. (7)

KARIŞIK BİR KOLLEKSİYON

Muhtelif devirlerde yapılan tamirler neticesinde tamamen değişik üslûblardaki çiniler ile kaplanan Kubbet-üs Sahra, adeta karışık bir kolleksiyon hüviyetindedir. Bundan başka dış cephenin pek perişan ve hazin bir durumda olduğunu, çinilerin son yıllarda tamir maksadıyla kısmen yerlerinden sökülerek depolara kaldırıldığını, 1959 yılında burada yaptığı gezi sırasında merhum Y. Mimar A. Saim Ülgen görmüştür. (8)

A. Saim Ülgen, cephenin umumiyetle İznik mâmulatı denilecek çinilerle kaplı olduğunu, halen adetçe pek az kalmış olan bu örneklerin de desen bakımından bunu teyid ettiğini belirtmekte ve miktarlarını göz önüne alarak, Kudüse nakillerinin mümkün olamıyacağını söylemektedir. Fakat buna rağmen yerlerinden sökülerek tetkikinin imkânsızlığı sebebiyle, bu hususta kati bir söz söylemekten kaçınmıştır. (9)

Kubbet-üs Sahra'nın muhtelif devirlere ait çinilerinden bazıları hâlen İstanbul Amcazade Hüseyin Paşa külliyesinde kurulan, **Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi**'nin (10), duvar kaplamaları seksiyonunda tamamen bir vitrini işgal etmektedir.

Onaltıncı Yüzyıl Kanuni devrine ait örneklerden, Mimar Kemâleddin Bey zamanına, dolayısıyla asrımızın başına kadar kronolojik bir sıra içerisinde teş-

(7) Oktay Aslanapa, Osmanlılar devrinde Kütahya Çinileri, İstanbul 1949, s. 25, 99.
(8) A. Saim Ülgen, Kudüs'te Harem-i Şerif Dahilindeki Kubbet-üs Sahra'nın XVI. yüzyılda yapılmış olan çinileri "Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I, İstanbul 1963, s. 659.
(9) Aynı eser, s. 662.
(10) Erdem Yücel, Amcazade Hüseyin Paşa külliyesinde kurulmakta bulunan yeni bir müze "Türk Yurdu" İstanbul 1967, S. 1, s. 30 - 31.

hir edilen bu çinilerin bilhassa sonraki devirlere tarihlendirilenleri, teknik bakımdan Kütahya ve İznik işlerinden çok uzaktır. Zira çinilerin yapıldığı kilin, sarımtırak rengi ve aynı zamanda içlerindeki iri taneler, bunların Suriye'ye has mahallî örnekler olduğunu göstermektedir. Sır altı tekniğinde yapılan üçgen, kare, altıgen çiniler üzerinde gögörülen kahverengi, sarı, siyah ve zümrüt yeşili zeminlerdeki motifler, Türk çini sanatından bir hayli uzaktır.

NE OLABİLİR ?

Fakat bu arada aynı müzede (Env. 335 numarada kayıtlı) mavi zeminli, beyaz sülüs hatlı, sır altı tekniğindeki çini pano ise, tam manasıyla Onaltıncı Yüzyıl İznik üslûbunda yapılmış bir eserdir. Bütün bu incelemelerden elde ettiğimiz sonuç şudur: İznik ve muhtemelen Tebriz'den gelen sanatkârlar, mahallî ustalarla birlikte çalışarak kendi bünyelerine has örnekleri Kubbet-üs Sahra duvarlarında yaratmışlardır.

Bazı örneklere istinaden, İznikli ustaların, gelirken yanlarında getirdikleri çinileri, Kubbet-üs Sahra'nın kasnağında kullanmış olduklarını söyliyebiliriz.

Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesinde bulunan Kubbet-üs Sahra çinileri değişik kalite ve desenler ihtiva etmektedir. Bunlardan bir kısmı parlak ve birbirine zıt renkleri havi haçvari şekiller, bir kısmı ise nişe aidiyetlerinde şüphe olmayan içleri muntazam oyulmuş dilimli çinilerdir. Bu bakımdan Kubbet-üs Sahra'daki örneklerin benzerlerini ne çini sanatının en yüksek noktasına ulaştığı Türk abidelerinde, ne de İran'da görmemiz mümkündür.

Mevduatta
yüzde
yüz!
Artış

Tasarruflarınıza..
Yüksek faiz
Çeşitli para ikramiyeleri
Esnaf kredisi

TÜRKİYE HALK BANKASI A.Ş.

(Basım: 10464 —A— 20165)

Dış Ticaret ve Her Çeşit Banka İşlerinizde:

EMNİYET - BİLGİ ve SÜRAT

İthalat ve ihracat muameleleriniz için Akbank dünyanın her tarafında en muteber bankalarla iş birliği yapmakta ve yüzlerce muhabir çalıştırmaktadır. Her çeşit ticari banka muameleniz AKBANK IBM Elektronik makinalarında emniyetle sonuçlandırılmaktadır.

AKREDİTİF - KAMBİYO VE HER ÇEŞİT
TİCARİ MUAMELE İÇİN AKBANK'I TERCİH EDİNİZ

AKBANK

HER MEVSİMDE

SİZE

Akfil

YAKIŞIR